

Tóth Hajnalka

MENNYIT ÉR EGY MAGYAR LOVAS HADNAGY?

Egy rabkiváltás története diplomáciatörténeti kontextusban
a 17. század közepéről*

A 16–17. században a magyar–oszmán határon, tágabb értelemben a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom határvidékén az elhúzódo hadjáratok mellett a békeidőszakok állandósuló portyái, csetepatéi közepette mindennapos dolognak számított, hogy a szemben álló felek közül sokan rabságba kerültek és szabadulásukért kemény árat kellett fizetniük.

A magyar történetírásban több korabeli, a török tömlöcöket megjárta túlélő rabságának története ismert. A legnagyobb érdeklődésre nyilván azok az esetek tartottak számot, amikor az elhurcolt keresztény rabokat egészen Konstantinápolyig vitte az ellenség.¹ Az oszmán fővárosban tevékenykedő Habsburg-követek jelentéseikben kezdettől fogva beszámoltak a Konstantinápolyba érkező rabszállítmányokról.² A magyarországi végvidéken keresztény fogságba esett egyik legismertebb oszmán fogoly-nak pedig máig a temesvári születésű Oszmán aga számít, aki megírta több mint egy évtizedes raboskodásának és kalandokkal teli szabadulásának történetét.³ De érde-

* A tanulmány az OTKA K 109070 számú projektjének támogatásával készült. Szeretném megköszönni Cziráki Zsuzsanna, Papp Sándor és Szabados János szakmai támogatását, valamint a levéltári kutatás során nyújtott önzetlen segítségét Oross Andrásnak, Németh Györgynek és ifj. Hermann Istvánnak.

¹ Példaként lásd Magyarországi György barát érkekezése a törökök szokásairól, viszonyairól és gonosz-ságáról. In: Kimondhatatlan nyomorúság. Két emlékirat a 15–16. századi oszmán fogságról. Szerk. Fügedi Erik. Bp. 1976. 5–148.; *Gyurgyevics Bertalan*: Kis könyvecske. In: Kimondhatatlan nyomorúság i. m. 151–202.; Rabok, követek, kalmárok az Oszmán Birodalomról. Szerk. Tardy Lajos. Bp. 1977.; Wathay Ferenc énekeskönyve. Szerk. Nagy Lajos. Bp. 1976.; Az 1663. évi érsekújvári ostromot követően török fogságba esett Auer János Ferdinánd naplóját lásd Auer János Ferdinánd pozsonyi nemes polgárnak hétoronyi fogságában írt naplója, 1664. Közzéteszi Lukinich Imre. Bp. 1923.

² Vö. *Takáts Sándor*: A török és a magyar raboskodás. In: *Uő*: Rajzok a török világból I. Bp. 1915. 169., ahol arról ír, hogy 10–20–30 keresztény fogoly Konstantinápolyba érkezéséről jelentettek. De 1537-ben a veszprémi püspök 1000 elhurcolt rabról tett említést. Uo.

³ Oszmán aga önéletrajza először 1954-ben német fordításban jelent meg. Lásd *Leben und Abenteuer des Dolmetschers Osman Aga: eine türkische Autobiographie aus der Zeit der grossen Kriege gegen Österreich*. Hrsg. Richard Franz Kreutel – Otto Spies. (Bonner orientalische Studien, neue Serie 2.) Bonn 1954., ami több javított kiadást is megért. Az 1996-ban magyarul megjelent kiadás (*Oszmán aga: A gyaurok rabságában. Pasák és generálisok között*. Jegyz., előszó Bánkúti Imre. Bp. 1995.) is az 1962-es német kiadás magyar fordítása. Az aga oszmán–török nyelvű önéletrajzának kritikai kiadását szintén Kreutel készítette el 1980-ban. Lásd *Die Autobiographie des Dolmetschers "Osmán aga aus Temeschwar. Der Text des londoner Autographen in normalisierter Rechtschreibung* herausgegeben von Richard Franz Kreutel. Cambridge 1980. Oszmán munkáinak német, török, magyar, francia és román fordításairól részletesen lásd *Tóth Hajnalka*: Temesvári Oszmán Aga levélgyűjteménye.

mes megemlíteni az 1686-ban szintén a keresztények fogságába esett Csonkabéget, más néven Csolak Mehmedet, aki áttérve a katolikus hitre, Leopold Freiherr von Zungaberg néven jelentős karriert futott be a császári hadsereg tisztjeként.⁴

Magyarországon a 19. és 20. század fordulóján Takáts Sándor foglalkozott elsőként részletesen a magyar–oszmán határvidéken a keresztények fogságába került oszmán katonák sorsával, és rámutatott arra, hogy a rabokkal a szemben álló felek hasonló módon bántak, és szabadulásuk is hasonló módon történt, illetve történhetett.⁵ A 16. század végére a határvidéken a magyar és az oszmán fél által is többé-kevésbé betartott íratlan szabályok mentén egy sajátos mechanizmusa alakult ki a rabtartásnak és rabváltásnak. Ennek a rendszernek a működését részleteiben és sajátosságaival együtt a legkörültekintőbben Pálffy Géza vázolta fel 1997-ben megjelent tanulmányában.⁶ A magyar és török rabok tartása, adása-vétele, sarcoltatása, kiváltása, élete a végvidéken máig kedvelt témája a magyar történetírásnak. Ennek hátterében pedig a téma érdekessége mellett a rendkívül gazdag magyar levéltári anyag áll. A korabeli főnemesi családok levéltárainak vonatkozó iratai szinte kifogyhatatlan forrásbázist biztosítanak a kutatás számára. A rabtartás és rabváltás témakörében a magyarországi családi levéltárak közül ma a legjelentősebbnek a herceg Batthyány család levéltári anyaga tekinthető.⁷

Habsburg–oszmán–kuruc határvidéki konfliktusok a 18. század elején. Certamen III. Előadások a Magyar Tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában. Szerk. Egyed Emese – Pakó László. Kolozsvár 2016. 284–285.

⁴ *Takáts Sándor*: Csonkabég, a török huszárezredes. In: *Uő*: Régi magyar kapitányok és generálisok. Bp. É. n. 527–544.; *Karl Töply*: Mehmed Çolak Beğ – Leopold Freiherr von Zungaberg. Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung 80. (1972) 113–155.

⁵ *Takáts Sándor*: A török és magyar raboskodás i. m. 160–303.; *Uő*: Magyar rabok, magyar bilincsek. Századok 41. (1907) 415–435. Bár Takáts munkái a romantikus történetírás elfogultságát tükrözik, adatok tömelegét szolgáltatja a rabtartás és rabkiváltás témakörében is.

⁶ *Pálffy Géza*: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén (Az oszmán–magyar végvári szokásjog történetéhez). Fons 4. (1997) 1. sz. 5–79.

⁷ A herceg Batthyány család levéltárának egy rendkívül értékes részét képezi az a kb. 50 000 iratot tartalmazó misszilis anyag, aminek a kora újkori része megközelítőleg 1000 olyan levelet tartalmaz, amiket a magyarországi török tisztségviselők küldtek a Batthyányakhoz vagy a család alattvalóihoz. Az iratanyag tudományos közlése J. Újváry Zsuzsanna irányítása alatt folyamatban van. A projektről lásd *J. Újváry Zsuzsanna*: A Batthyány család levéltárában őrzött magyar nyelvű török levelek kiadásáról és tematikájáról. In: Társadalom- és életmódtörténeti kalandozások térben és időben. A nyugat-dunántúli végektől a Kárpátokig. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba 2014. 37–46. A témához lásd még *Tarkó Ilona*: Rabkereskedelem és anyagi kultúra a XVI–XVII. században a Batthyány család levéltára alapján. Doktori (PhD) értekezés. PPKÉ 2012.; *Dobos Gábor*: Török–magyar rabok a nyugat-dunántúli végeken. In: Studium II. Acta Iuvenum Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae. Debrecen 1971. 63–73.; *Varga J. János*: Rabtartás és kereskedelem a 16–17. századi Batthyány-nagybirtokon. In: Unger Mátyás emlékkönyv. Szerk. E. Kovács Péter – Kalmár János – V. Molnár László. Bp. 1991. 121–133.; *Tóth Hajnalka*: Török rabok Batthyány I. Ádám uradalmában. Aetas 17. (2002) 1. sz. 136–153.; *Dóri Szilvia*: A török–magyar rabtartás szokásai a XVII. század végén egy török bég levelei alapján. In: Tanulmányok évszázadok történetéből. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. (Történelmi Tanulmányok 2.) Piliscsaba 2006. 156–170.; *Ladányi-Benedikt Ildikó*: Rabok és kezések

Jelen tanulmány is a magyar történetírásban nagy hagyományokra visszamenő rabváltás témájához kapcsolódik. Az alább tárgyalt rabkiváltási ügy közép-pontjában egy Uki Ferenc nevű pápai lovas hadnagy áll, aki közel tíz év után, 1659 tavaszán szabadult a törökök fogságából 6000 tallérért és egy Musztafa nevű budai csauszért cserében. A „közönséges rab”-nak számító magyar hadnagy közel tíz évig tartó raboskodása ugyan figyelemre méltó, de ha csak a Barthyányak fogságában sínylődő török rabokra tekintünk, egyáltalán nem egyedülálló dolog. Nem egy rabnak – vagy azért, mert szegény volt, vagy mert irreálisan magas váltságdíjat vetettek ki rá – akár több mint tíz évig is eltarthatott váltságdíja beszolgáltatása.⁸ A hadnagy sarca is mindenképpen magasnak tekinthető, ráadásul emellé még ki kellett váltania egy csauszt is.⁹ A rabkiváltási ügy kapcsán feltárt forrásanyag lehetőséget ad arra, hogy a fogságban lévő hadnagy – és vele együtt Musztafa csausz – szabadulásának történetét egy a megszokottnál tágabb, diplomáciatörténeti kontextusba helyezzük. Ezáltal pedig a háttérben működő széles társadalmi kapcsolatrendszerre, az azon belül megnyilvánuló személyes érdekek szerepére, és az általuk befolyásolt rabkiszabadítás összetettebb voltára is rávilágíthatunk. Megközelítésünk révén több kérdésre is választ kaphatunk, például: 1. A szokványos sarcoltatási folyamatban mi befolyásolhatta a hadnagy magas váltságdíját? 2. Miért éppen a Musztafa nevű budai csauszt kellett kiváltania? 3. A 17. század közepén a vizsgálat tárgyát képező ügy miképpen válhatott több évig a felsőbb szintű Habsburg–oszmán diplomáciai tárgyalások egyik fontos napirendi pontjává? 4. Miért kellett Simon Reniger von Reningennek, a Habsburgudvar konstantinápolyi állandó követének (*Resident, kapı kethüda*) (1649–1665)¹⁰ a Portán évekig a két rab kicseréléséről tárgyalnia?¹¹

a körmen di várban a XVII. század közepén. In: Mindennapok a török árnyékában. Kora újkor i társadalom- és életmó dtörténet. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba 2008. 81–87.

⁸ *Tarkó I.*: Rabkereskedelem i. m. 59., 82., 89., 94. Vö. *Takáts S.*: A magyar és török raboskodás i. m. 166., 278. 1574-ben a kanizsai tisztek sarca 6000, illetve 2000 magyar forint volt, ami hozzávetőlegesen 6000, illetve 2000 tallért jelentett. Vö. *Huszár Lajos*: Pénzforgalom és pénzürtékviszonyok Sopronban. Századok 105. (1971) 1171–1176.; *Horváth Tibor Antal*: A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700. Numizmatikai Közlöny 62–63. (1963–1964) 28.

⁹ A váltságdíjak tekintetében azok az esetleges adatok szolgálhatnak viszonyítási alapul, amiket korábbi szakirodalmakban találunk. Takáts a 16. század második feléből hozott adatai között található Sárközy Mihály Ajnácskó és Boldogkő urának sarca, ami 6000 tallér és hat főrab volt. *Takáts S.*: A magyar és török raboskodás i. m. 175. Ennél nagyobb összegekkel csak főrangú rabok esetében találkozunk.

¹⁰ *Cziráki Zsuzsanna*: Zur Person und Auswählung des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel, Simon Reniger von Reningen (1649–1666). In: Wiener Archivforschungen. Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten István Fazekas. Hrsg. Anna Fundárková et al. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien 10.) Wien 2014. 157–164.; *Uő*: Habsburg–oszmán diplomácia a 17. század közepén. Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649). Századok 149. (2015) 835–871.

¹¹ Uki Ferenc esetét már Takáts Sándor is megírta: olyan végvári tisztként említette, mint aki sokáig raboskodott a törökök tömlöcében. Téves viszont az az információja, hogy Uk i t Konstantinápolyban

Ki volt Uki Ferenc?

Uki Ferenc pápai hadnagy személyére és családjára vonatkozóan a magyarországi levéltári anyagnak köszönhetően ugyan hiányos, de mégis jól használható és értékes információk állnak a rendelkezésünkre. A viszonylag kevés adat ellenére is jól megragadható a hadnagnak a magyar nemesi társadalom viszonyrendszerén belüli helye és a végvidéki hierarchiában betöltött szerepe. Uki Ferenc egy Zala vármegyei nemesi családból származott, apja, Uki János Veszprém megyei alispánként tevékenykedett, alispánságáról az 1610-es évektől 1636-ban (vagy 1635 végén) bekövetkezett haláláig vannak adataink.¹² Bár az alispán halálának pontos dátumát nem ismerjük, 1636 januárjában egy Uki Jánosnak zálogba adott szőlőbirtok visszaszerzésének ügye kapcsán elhunytként említették. A zálogba adó pedig a szőlőt már a fiától, Uki Ferencről akarta visszaváltani.¹³ A jelentős helytörténeti kutatásoknak köszönhetően pontosan meghatározható az is, hogy hol állt egykor Uki alispán, majd a fia háza Pápán a Hosszú utcában. A telekre még 1611-ben Thurzó György nádor (1609–1616) adott ki inscriptiót Uki Jánosnak és feleségének, Dömölky Évának.¹⁴

tartották fogva, másrészt pedig nem értette, hogy kiszabadulása miért vált olyan fontossá a bécsi udvar számára. Lásd *Takáts S.*: A magyar és török raboskodás i. m. 198–199.

¹² Nagy Iván számára nem volt egyértelmű János és Ferenc apa–fiú kapcsolata. *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal XI. Pest 1865. 396. A Nagy Ivánra hivatkozó Kempelen Béla tévesen egy addigra már kihalt Zemplén vármegyei családként említette az Ukikat (Ukykat). *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok X. Bp. 1931. 450. Uki János több főispán (Ergelics Ferenc, Sennyei István, Szentandrásy István, Dávid Pál és Lippay György) alatt szolgált. Tevékenységére lásd *Erdélyi László*: A tihanyi apátság története. Első korszak. Az apátság önállósága. 1055–1701. (A Pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története 10.) Bp. 1908. 744–750. 222. és 223. irat; *iff. Hermann István*: Egy házasságtörés a XVII. század első feléből. In: Tanulmányok Ritoók Zsigmond hetvenedik születésnapja tiszteletére. Szerk. Hermann István. Bp. 1999. 139. 13. jegyz.; *Thury Etele*: Adatok a dunántúli reform. egyházkerület történetéhez. Magyar protestáns egyháztörténeti adattár 8. (1910) 27–28.; *Payr Sándor*: A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története I. Sopron 1924. 480.; *Hegytörvények és szőlőtelepítő levelek Veszprém vármegyéből (1626–1628)*. Közreadja Égető Melinda. (Szőlőhegyek történetének forrásai IV.) Bp. 2006. 21–24.; *iff. Hermann István*: A pápai, hantai hegyközségi törvények. *Lapok Pápa Történetéből* 18. (2009) 697–699.; *Turbuly Éva*: Zala vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1611–1655. (Zalai Gyűjtemény 39.) Zalaegerszeg 1996. 57.; *Varga Endre*: Úriszék. XVI–XVII. századi perszövegek. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 5.) Bp. 1958. 560.

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár (a továbbiakban: MNL) Zala Megyei Levéltára, IV. 14/a. Megyei Törvényhatóságok, Zala vármegye Törvényszéki Iratai, Polgári perek (Processus civiles), Fasc. 84. (1743) Nr. 144. (Kóvágóörs, 1625. nov. 3., 1630. dec. 29., 1636. jan. 29.) *Idézi Veress D. Csaba*: A Kál-völgy története II. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 18. (1986) 308–309.; Uki János elhunytként szerepel Esterházy Miklós egy 1638. júl. 18-ai utasításában is. Lásd *Erdélyi L.*: A tihanyi apátság i. m. 785. 259. oklevél. Vö. még uo. 86–87., 341–342., 765–766. 243. oklevél.

¹⁴ A telek korábban Szilágyi István özvegyének, Lébényi Annának a tulajdonát képezte. *Haris Andrea*: Telkek és tulajdonosok: a pápai „Hoszu uttza” krónikája a 17–18. században. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Szerk. Bardoly István – László Szabó. (Művészettörténet – műemlékvédelem 10.) Bp. 1998. 351. Arról, hogy a 20-as számú ház később – az 1656-os és 1660-as

Uki Ferenc a magyarországi forrásanyagban 1636-ban bukkan fel, egyrészt a fent említett szőlőbirtok kapcsán, másrészt pedig ebben az évben özvegy édesanyjával a szentkirályszabadjai birtokáról rendelkezett.¹⁵ Azt is tudjuk róla, hogy ugyanebben az évben Vizkeleti Jánossal együtt malmot bérelt a pálosoktól a Tapolca vizén.¹⁶ A kiszabadítása kapcsán összegyűlt kamarai iratanyag azonban katonai karrierjéről szolgáltat még korábbi adatokat: 1631-től már biztosan két lóval szolgáló főzászlótartó volt a pápai várban, majd 1635-től négy lóval szolgáló hadnagyként tartották nyilván.¹⁷ A vármegyei és a veszprémi káptalani anyagokban egészen az 1640-es évek második feléig találunk a személyére vonatkozó információkat: szerepel a neve 1642-ben, amikor a felesége, Dömölky Magdolna (Dömölky Pál és Virginas Zsuzsanna lánya) tiltakozott az apja végrendelete ellen.¹⁸ Egy évvel később pedig éppen Uki Ferenc és Ukk falubeli jobbágysai ellen tiltakoztak Zala megye részgyűlése és törvényszéke előtt, mert Megyer pusztá határain belül a korábbi intés és tiltás ellenére szőlőt ültettek.¹⁹ Uki nevét az 1640-es években a pálosok által vezetett anyakönyvekben is megemlítik, 1640-ben és 1648-ban például keresztszülőként szerepel.²⁰

A hadnagyról az 1646. évből még annyi ismerettel rendelkezünk, hogy királyi ember jelölt volt Kovácsi faluiktatásánál,²¹ majd a következő évben Zala megye közgyűlése törvényszéki esküdtté választotta.²² Az 1647 utáni bő egy évtizedből

összeírások alapján – Uki Ferenc tulajdonát képezte, lásd *Haris A.*: Telkek és tulajdonosok i. m. 351.; *Katona Imre*: Pápa város 1660. évi összeírása. A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 11. (1972) 347.

¹⁵ MNL Veszprém Megyei Levéltára, A Veszprémi Káptalan Hiteleshelyi Levéltára (a továbbiakban: VML VKHL), Felvallási Jegyzőkönyvek I. kötetében található adat ifj. Hermann István közlése.

¹⁶ A magyar rendtartomány kolostorai N–SZ. Szerk. Tóth Melinda. (Documenta artis Paulinorum II.) Bp. 1976. 308. Nr. 842.

¹⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn (a továbbiakban: ÖStA AVA FHKA HKA HFU), Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 20–28. (1653. febr. 6.)

¹⁸ MNL VML VKHL Felvallási Jegyzőkönyvek I. Gépiratos regeszták 197. Az adat ifj. Hermann István közlése. Vö. Bezerédy család iratai, birtokjogi iratok, osztálylevelek: „Dömölky Pál örökösei, Éva, Magdolna (férje Uki Ferenc), Katalin vasi és veszprémi, zalai, győri, soproni birtokon osztoznak. 1637 és 1657 között.” ([www.vaml.hu/data/Segedlet/Raktari_jegyzokek/13_Csaladok/\[XIII.47.\].%20A%20Bezer%C3%A9dy%20csal%C3%A1d%20iratai.pdf](http://www.vaml.hu/data/Segedlet/Raktari_jegyzokek/13_Csaladok/[XIII.47.].%20A%20Bezer%C3%A9dy%20csal%C3%A1d%20iratai.pdf), letöltés 2015. nov. 14.)

¹⁹ *Turbuly É.*: Zala vármegye i. m. 92.

²⁰ 1639 vagy 1640-ben Kovács András Katalin nevű lányának keresztszülője volt, 1640-ben pedig tanú Bornemisza András és Horvát Katalin házasságkötésénél Lengyel Miklóssal és Aga Andrással együtt. Majd 1648-ban ismét keresztszülőként jegyzik Horvát Vajda György Zsuzsanna nevű lánya keresztelőjén. Szintén anyakönyvi adat, amikor nevét 1644-ben a szolgálója, Körmendi Katalin Horvát Jánossal, Lengyel Gáspár szolgálójával kötött házassága kapcsán említik meg. Az anyakönyvi adatokat köszönöm ifj. Hermann Istvánnak.

²¹ MNL VML VKHL Felvallási Jegyzőkönyvek I. Gépiratos regeszták 303. (Az adat ifj. Hermann István közlése.)

²² Zala megye közgyűlése és törvényszéke. Sümeg, 1647. dec. 16. *Turbuly É.*: Zala vármegye i. m. 99. Uki Ferenc neve mellett feltehetően tévesen szerepel, hogy 1647-ben a sziglieti várban teljesített

szinte eltűnnek a személyére, családjára, birtokviszonyaira vonatkozó információk a magyarországi levéltári anyagból. Ez az az évtized, amikor a pápai hadnagy szerencsétlen körülmények között a törökök fogságába esett, és a budai, majd pedig az esztergomi tömlöcben raboskodott. A rendkívül esetleges és hiányos adatok ellenére Uki Ferencsel kapcsolatban megállapítható, hogy mind a társadalmi, mind a katonai ranglétrán – és így feltehetően gazdasági erejét tekintve is – nemesként a középréteg tagja volt.

Az Uki Ferenc kiszabadulásának történetébe belekeveredő Musztafa csauszról csupán annyi információval rendelkezünk, hogy fogságba esésekor a budai pasa szolgálatában állt. Tisztségét tekintve futárként, küldöncként tevékenykedett, lehetett alacsonyabb, de magasabb rangú tisztségviselő is. Lehet, hogy csak a forrásadottságok aránytalansága miatt, de úgy tűnik, a magyar hadnagy személye nagyobb jelentőséggel bírt a végvidéken.

Két rabkiváltási ügy találkozása és az előzmények

Uki Ferenc és Musztafa csausz története igazán 1654 tavaszán kapcsolódott össze. Reniger konstantinápolyi Habsburg-rezidens április 28-án III. Ferdinánd császárnak (1637–1657) írt jelentésében arról számolt be, hogy a Bűjüklü Kodzsa Dervis Mehmed pasa nagyvezírnél²³ április 17-én tett látogatása után hazafelé menet betért Szári Kenán budai pasa²⁴ ágenséhez, és ott egy Musztafa csausz nevű emberrel találkozott. A csausz több más rab kezességén a magyar végvidékről érkezett Konstantinápolyba, hogy a szultán, IV. Mehmed (1648–1687) segítségét kérje a szabadulásához.²⁵ Reniger előzőleg a nagyvezírről éppen a törökök fogságban lévő pápai foglyok szabadon engedéséről tárgyalt, aminek megoldásában a nagyvezír segítséget is ígért neki.²⁶ A budai pasa ágense és Reniger megegyeztek arról, hogy a továbbiakban arra fognak törekedni, hogy Musztafa

szolgálatot. A jelenleg ismert források mindenütt pápai katonaként említik, szigligeti szolgálatára eddig nem találtunk adatot.

²³ Kodzsa Dervis Mehmed pasa nagyvezírsége: 1653. márc. 21. – 1654. okt. 28. Tevékenységéről lásd *Mehmed İpşirli: Derviş Mehmed pasa*. In: Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (a továbbiakban: DİA) IX. İstanbul 1994. 193–194.

²⁴ Szári Kenán pasa budai beglerbégsége: 1653. szept. 9. – 1655. szept. 22. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 12. ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen, Türkei I. (a továbbiakban: HHStA Türkei I.) Kt. 126. Konv. 3. fol. 113r–114v.; *Gévay Antal: A budai pasák*. Bécs 1841. 41.; Szári Kenán pasa tevékenységéről lásd *Nejat Göyünç: Kenan Paşa*. DİA XXV. Ankara 2002. 253–254.

²⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 114r–v.

²⁶ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 113v.

csausz kiszabadítását a törökök fogságában sínylődő pápai katonák, köztük első-sorban a Szijavus pasa – volt budai, ekkor már szilisztrai pasa²⁷ – tulajdonában lévő Uki Ferenc kicserélésével igyekeznek elrendezni.²⁸ Mindezek alapján úgy tűnhet, hogy első-sorban azért vált Uki Ferenc és Musztafa csausz ügye a portai diplomáciai tárgyalások egyik napirendi pontjává, mert a csausz személyesen jelent meg Konstantinápolyban. Azonban korántsem csak erről van szó, hiszen a Habsburg-rezidens már a csausz megjelenése előtt is foglalkozott bizonyos pápai foglyok szabadon bocsátásával. Vajon miért? És miért láthatott jó lehetőséget Reniger a budai csausz ügyében?

Takáts többször is utalt rá munkájában, hogy a konstantinápolyi Habsburg (állandó és rendkívüli) követek feladatát képezte, hogy tevékenyen részt vegyenek a keresztény rabok kiváltásában, kiszabadításában.²⁹ Jelentései alapján elmondható, hogy Reniger is belefolyt ezeknek az ügyeknek az intézésébe. Mivel a magyar-oszmán határvidéken a 17. század közepén első-sorban portyázások során estek rabságba a katonák, ki sem kerülhette a problémát, tudniillik a magyarországi határ menti villongások miatt a pasáktól – főként a mindenkori budai pasától – rendszeresen érkeztek panaszok, sőt panaszlisták Konstantinápolyba a magyar végvári katonaság portyáiról és károkozásairól, amely ügyekben aztán a rezidenst vonták kérdőre.

Reniger tehát 1654. április 17-én is – többek között – a törökök fogságában lévő pápai foglyok szabadon engedéséről tárgyalt Kodzsa Dervis Mehmed pasa nagyvezírrrel. A rezidens fennmaradt jelentéseit vizsgálva megállapítható, hogy ezen pápai foglyok ügye már 1650-től folyamatosan napirenden volt Konstantinápolyban. A foglyok azonosítását azonban több probléma is nehezítheti: egyrészt a 17. század közepén rendszeresen felbukkannak adatok a magyar és török portyákról, valamint a győri, veszprémi, pápai katonák elleni panaszok is állandóak voltak. Másrészt, mire a portyák híre eljutott a konstantinápolyi rezidenshez vagy a portai tisztségviselőkhöz, a különböző incidensekről érkező információk akár össze is keveredhettek. Ráadásul a nyugat-magyarországi területeken a portyázók nagy része a magyar arisztokrácia legjelentősebb képviselői, a Batthyányak és a Zrínyiek zászlai alatt vonultak, így az ő nevüket nemcsak a

²⁷ Szijavus pasa budai beglerbégsége: 1648. márc. 29/30. – 1650. aug. 6. *Gévay A.*: A budai pasák i. m. 39–40.; Leváltásáról Reniger is tudósított: Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1650. aug. 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 2. fol. 91r. Szijavus pasa tevékenységére lásd *Mahmut Ak*: Siyavuş Paşa. DİA XXXVII. İstanbul 2009. 310–311.

²⁸ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 117r–v.

²⁹ *Takáts S.*: A magyar és török raboskodás i. m. 190. Vö. *Özgül Kolçak*: Walter Leslie Habsburg-követ látogatása a Portán. Diplomáciatörténeti adalékok (1665–1666). Aetas 31. (2016) 3. sz. 120., 122.

korabeli oszmán török történetírók használták szinte toposzként,³⁰ hanem, úgy tűnik, ténylegesen minden, a térségben zajló magyar katonai akciót szívesen tulajdonítottak nekik és katonáiknak. Amellett persze, hogy mindkét magyar főúrról tudott tény, hogy a törökök nagy ellenségei voltak.

Reniger 1654 áprilisa utáni jelentéseiből nemcsak Uki Ferenc – és vele együtt Musztafa csasz – ügye, hanem összességében a portai tárgyalások tematikájában már 1650 óta jelen lévő pápai foglyok története is részletesen kibontakozik. A rezidenstől „kapott” információk pedig évekkal korábbi eseményekhez vezetnek bennünket, egészen pontosan a foglyok fogságba esésének időpontjához. A körülmények megismerése által válik érthetővé, hogy miért is lett fontos a magyar végvári katonák és a csasz szabadon engedése.

Miután 1649 júliusában Kara Murád pasa nagyvezír (1649. május 21. – 1650. augusztus 5.)³¹ és Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn³² Habsburg internuncius Konstantinápolyban megállapodtak a zsitvatoroki béke (1606) újbóli, huszonnégy évre szóló meghosszabbításában és a béke szövegében,³³ a szultán a Habsburg-követtel együtt elküldte saját követét, Haszán agát Bécsbe.³⁴ Schmid augusztus 5-én még Konstantinápolyban kelt levelében kérte, hogy a császár adjon utasítást az Udvari Kamarának (*Hofkammer*), hogy a határon egy biztos várja őket, és szervezzék meg az ellátásukat.³⁵ A követek szeptember 14-én érkeztek

³⁰ Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. Bp. 1991. 153. 50. jegyz.; Varga J. János: A túlélés és az árulás mezsgyéjén. Batthyány Kristóf és Batthyány Ádám az 1683. évi hadjáratban. In: Ezredforduló-századforduló–hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba 2001. 503–504.; Fekete Lajos: Budavár 1684-ik évi ostroma. Hadtörténelmi Közlemények 39. (1938) 211. 27. jegyz.

³¹ A pasa tevékenységéről lásd *Abdülkadir Özcan*: Kara Murad Paşa. DİA XXIV. İstanbul 2001. 364–365.

³² Schmid 1629 és 1643 között a Habsburg-udvar konstantinápolyi állandó követe (*Resident, kapitány*) volt. Végjelentését kiadta *Peter Meienberger*: Johann Rudolf Schmid zum Schwarzenhorn als kaiserlicher Resident in Konstantinopel in den Jahren 1629–1643. Ein Beitrag zur Geschichte der diplomatischen Beziehungen zwischen Österreich und der Türkei in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Bern–Frankfurt 1973. 143–271.

³³ Kara Murád pasa nagyvezír és Schmid 1649. júl. 1-jén állapodtak meg, a búcsúaudienciát pedig júl. 22-én tartották. Lásd *Hammer, J.*: Geschichte des Osmanischen Reiches i. m. 493.; Schmid végjelentése erről a küldetésről ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 2. fol 112–194.

³⁴ Haszán agát ezt megelőzően azért küldték Bécsbe, hogy ott IV. Mehmed szultán trónra lépését bejelentse. Mehmed III. Ferdinándhoz szóló levelét, amelyben tudatta a trónra lépést (Niedersächsische Nationalbibliothek, Göttingen, 4 o Cod. MS. Turcica 29.) Papp Sándor használta és hivatkozta. *Papp Sándor*: Egy Habsburg-követ, Simon Reniger oszmán kapcsolathálózata Konstantinápolyban. *Aetas* 31. (2016) 3. sz. 44. Haszán aga személyéről, esetleges renegát voltáról lásd uo. 44–48.; *B. Szabó János – Sudár Balázs*: „Independens fejedelem az Portán kívül”. II. Rákóczi György oszmán kapcsolatai. *Eset-tanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez*. 2. rész. Századok 147. (2013) 931–999.

³⁵ Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1649. aug. 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 1. fol. 219–221.

Budára.³⁶ Schmid kérésére pedig az Udvari Haditanács (*Wiener Hofkriegsrat*) már a szeptember 3-i leiratában utasítást adott Philipp Graf von Mansfeldnek, a győri végvidéki főkapitánynak (1643–1657)³⁷, hogy a végvidék katonái közül, akikhez Pápa vár katonasága is tartozott, kíséretet rendeljen a követek mellé.³⁸ Schmid és az aga szeptember 20-án indultak útnak Budáról Bécsbe.³⁹ Zichy István győri végvidéki főkapitány-helyettes (1646–1655)⁴⁰ pedig már a szeptember 22-én kelt levelében arról értesítette Mansfeldet, hogy az a 34 pápai lovas katona, akiket a követség mellé rendeltek Tatára, összecsapott egy török egységgel. Zichy kérte a főkapitányt, hogy járjon közbe a pápai katonák kiszabadításában.⁴¹ Az összecsapás helyéről és pontos idejéről sajnos nincs információnk. A pápaiak – ahogy a történekről Reniger tudósított – a visszafelé tartó útjukon törökökbe botlottak, a kibontakozott csetepatéban néhányan meghaltak, többen pedig a törökök fogóságába estek.⁴² Az említett lovasokról Haszán aga követ is elítélően nyilatkozott 1649-ben, és talán róluk is szó esett az aga november 7-én Heinrich Schlick grófhhoz, az Udvari Haditanács elnökéhez (1632–1649) benyújtott panaszai között,⁴³

³⁶ Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándhoz. Buda, 1649. szept. 15. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 1. fol. 245., 256.; Schmidnek a követségéről készített jelentésében Budára érkezésének időpontjaként szeptember 15-e szerepel. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 2. fol. 186r.

³⁷ Mansfeld tisztségére lásd *Pálffy Géza*: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Minta egy készülő főkapitányi archontológiái és „életrajzi lexikonból”. Történelmi Szemle 39. (1997) 277.

³⁸ ÖStA Kriegsarchiv, Hofkriegsrat, Protokollbücher (a továbbiakban: KA HKR Prot.) Bd. 301. Registratur (a továbbiakban: Reg.) fol. 143r. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. jan. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 19r.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. 1655. márc. 17. Uo. fol. 134r.; A 16–17. században Pápa a magyar végvárrendszer része volt, a győri végvidéki főkapitányság egyik erősségét képezte. A győri végvidéki védelmi rendszerről lásd *Pálffy Géza*: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz. Történelmi Szemle 38. (1996) 190–191., 196.; Páparól lásd *Szakály Ferenc*: Pápa a török korban. In: Tanulmányok Pápa város történetéből. A kezdetektől 1970-ig. Szerk. Kubinyi András. Pápa 1994. 77–124.; *Pálffy Géza*: Pápa a hosszú török háborúban. In: A pápai vár felszabadításának négyszáz éves emlékezete, 1597–1997. Szerk. Hermann István. Pápa 1997. 4–56.; Páparól és a pápai várról Esterházy László főkapitánysága (1648–1652) idejéből lásd *Martí Tibor*: Gróf Esterházy László (1626–1652). Fejezetek egy arisztokrata család történetéhez. Doktori (PhD) értekezés. PPKÉ 2013. 153–181.

³⁹ Haszán agát október 13-án már audiencián fogadta III. Ferdinánd. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 2. fol. 4–5.

⁴⁰ Zichy István tisztségére lásd *Pálffy G.*: Kerületi és végvidéki főkapitányok i. m. 278.

⁴¹ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 300. Expedi (a továbbiakban: Exp.) fol. 332v. A pápai főkapitányi tiszte 1648 és 1652 között betöltő Esterházy Lászlótól 1650. szeptemberi keltezzel maradt fenn egy fogalmazvány és tisztázata, amely feltehetően szintén ezekről a pápai katonákról szól. Vö. *Martí T.*: Gróf Esterházy László i. m. 174.

⁴² Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. febr. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 29v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 41v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. jún. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 3. fol. 62v–63r.

⁴³ Haszán aga panaszait lásd ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 2. fol. 14. Itt arról is beszámolt, hogy a magyarországi útja után 3000 győri, pápai, vespérmi lovas és gyalogos katona Székesfehérvár alá ütött.

de 1653 szeptemberében már ő sem volt biztos a pápaiak bűnösségében.⁴⁴ A sok bizonytalanság ellenére megállapítható, hogy a szóban forgó pápai katonák 1649. szeptember 20–22. körül egy magyar–török csetepatét követően kerültek fogságba,⁴⁵ majd pedig a lovasokat vezető Uki Ferenc hadnagy Szijavus, az akkori budai pasa (1648. március 29/30. – 1650. augusztus 6.) foglya lett. Kiszabadulásuk, illetve kiszabadításuk kérdésében kezdettől fogva meghatározó momentum volt a végváriak, a bécsi udvar és általa a Habsburg-rezidens azon álláspontja, hogy a katonák fogságba kerülése jogtalanul történt, mert egyfelől hivatalos úton voltak és nem portyára készültek, másfelől pedig éppen béketárgyalás folyt a két állam között, ami alatt elvileg nem kerülhetett volna sor fegyveres összecsapásra.

A fentiekhez hasonlóan érdekes és nehezen tisztázható körülmények között esett a keresztények fogságába Musztafa csasz. Amit megtudhatunk róla, azt szintén Reniger 1654. április utáni jelentéseiben és az Udvari Haditanács, továbbá az Udvari Kamara jegyzőkönyveinek bejegyzéseiben találjuk. Musztafa csasz fogsága sem 1654-ben kezdődött, ráadásul az ő történetének is részese, sőt meghatározó figurája a korábbi nagyvezír, Kara Murád pasa, mert a csasz az ő budai vezírsége (1650. augusztus 5. – 1653. október 26.)⁴⁶ idején Kiskomárom vára alatt került a magyarok kezébe.⁴⁷ Kiskomárom a magyar védelmi rendszer részét képező Kanizsával szembeni végvidékeknek a török kézen lévő Kanizsához legközelebb eső és egyben az egyik legerősebb vára volt.⁴⁸ A magyar nyelvű források is alátámasztják, hogy Kiskomáromot a törökök az 1650-es években évente, sőt évente

⁴⁴ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 41v–42r.

⁴⁵ Uki Ferenc 1657. dec. 20-án Batthyány I. Ádámhoz írt levelében úgy emlékezett, hogy akkor nyolc és fél éve volt már fogságban. MNL Országos Levéltára (a továbbiakban: OL) P 1314 Batthyány család levéltára, Missiles (a továbbiakban: P 1314), Nr. 50 735. Uki megjegyzése némileg elbizonytalaníthatja a feltevésünket, de korántsem biztos, hogy a levélíró teljesen pontosan fogalmazott. Ugyan a fenti időponttal közel megegyezően találunk adatot magyar végvári katonák – pápaiak, veszprémiek és tataiak – Zsámbék elleni rajtaütéséről (Johann Dietz futár jelentése. 1649. okt. 30. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 2. fol. 197.), a hivatkozott jelentés és a későbbi tárgyalások is kizárják, hogy ugyanarról az eseményről lenne szó.

⁴⁶ Kara Murád pasát 1650 augusztusában leváltották a nagyvezíri tisztségéből és a budai beglerbégységbe kapott kinevezést. Budai pasává való kinevezéséről lásd Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1650. aug. 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 2. fol. 91r.; A Budáról való visszahívásáról lásd Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 37r. Vö. *Gévaý A.*: A budai pasák i. m. 40.; *Ózcan, A.*: Kara Murad i. m. 365.

⁴⁷ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 114r–v.

⁴⁸ A Kanizsával szembeni végvidékről legújabban összefoglaló jelleggel lásd *Tóth Hajnalka*: A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1683–1690). Szeged 2013. 38–46.; Kiskomárom váráról részletesebben lásd *Szvittek Róbert József*: Kiskomárom végvár szerepe a dél-dunántúli védelmi rendszerben. Doktori (PhD) értekezés. ELTE 2008. (http://doktori.btk.elte.hu/hist/szvittekróbertjózsef/diss_nem.pdf, letöltés 2015. márc. 22.)

többször megpróbálták elfoglalni. A rendkívül gazdag végvidéki misszilis anyagban feltűnően sok adatot találunk az 1651–1652. évi Kiskomárom elleni török készülődésekről és tényleges támadásokról.⁴⁹ Ezek közül is kiemelkedik az 1651. augusztus 15-i eset, amiről az akkori kiskomáromi kapitány, Gersei Pethő László azt írta, hogy az valójában egy ostrom volt.⁵⁰ Hat-hétezer török vett részt a támadásban, hét bég volt jelen, és maga a kanizsai pasa vezette a sereget.⁵¹ Keglevics Péter, a Kanizsával szembeni végvidék főkapitány-helyettese (1641–1656)⁵² naplójában az esemény kapcsán a törökök sikertelenségéről, a magyarokénál nagyobb veszteségéről, sőt a kanizsai Haszán főaga, továbbá egy szigeti és egy koppányi aga haláláról tett említést.⁵³ A támadás hírére Batthyány I. Ádám, a Kanizsával szembeni végvidék főkapitánya ([1633]1637–1659),⁵⁴ Zrínyi Miklós horvát–szlávón bán (1647–1664) és Johann Christoph Puchheim komáromi főkapitány (1639–1651)⁵⁵ is mozgósításba kezdett, és több ezernyi katonaságot gyűjtöttek Kiskomárom alá. Bár a törökök közben felhagytak a vár ostromával, a végvidéki

⁴⁹ *Dóri Szilvia*: Békebeli csatározások. Végvári harcok Kiskomárom környékén 1651–1652-ben. In: Mindennapi élet i. m. 2008. 37–42.; *Szvittek R. J.*: Kiskomárom végvár i. m. 61–63.

⁵⁰ Gersei Pethő László Batthyány I. Ádámhoz. Kiskomárom, 1651. aug. 15. MNL OL P 1314 Nr. 36 812. Vö. *Dóri Sz.*: Békebeli csatározások i. m. 39.; Gersei Pethő László kapitányi kinevezését Linzben állították ki 1648. július 14-i keltezéssel. *Szvittek G.*: Kiskomárom végvár i. m. 61.

⁵¹ Gersei Pethő László Batthyány I. Ádámhoz. Kiskomárom, 1651. aug. 18. és aug. 16. MNL OL P 1314 Nr. 36 813., 36 814. Vö. *Dóri Sz.*: Békebeli csatározások i. m. 39–40.

⁵² *Pálffy G.*: Kerületi és végvidéki főkapitányok i. m. 280.

⁵³ Keglevich Péter naplója 1599–1661. Közli: Deák Farkas. Magyar Történelmi Tár 13. (1867) 246.; Érdemes megjegyezni, hogy a szakirodalom tévesen a kanizsai Haszán pasa halálát említi. *Dóri Sz.*: Békebeli csatározások i. m. 40.; *Szvittek G.*: Kiskomárom végvár i. m. 62. Egyrésztől azonban Keglevics naplójában főaga elnevezés szerepel, ami nem keverendő össze a pasával. Másrésztől pedig amikor Pálffy Pál nádor 1651 szeptemberében Batthyány I. Ádámhoz írt levelében a történetekről érdeklődött, mindössze annyit írt, hogy azt híresztelték: a Kiskomárom felmentésére összegyűlt sereg német egységei egészen Kanizsa alá sáncolták be magukat, és a pasát is meglőtték, aki aztán meghalt. Pálffy Pál Batthyány I. Ádámhoz. Pozsony, 1651. szept. 2. MNL OL P 1314 Nr. 35 503. A levelet közli Pálffy Pál nádor levelei (1644–1653). (Pálffy Pál levelei Batthyány Ádámhoz és Borbálához) Összegyűjt., s. a. r., bev., jegyz., mutató S. Lauter Éva. (Régi magyar történelmi források 1.) Bp. 1989. 140–141. A levél tartalmi kivonatát közli *Takáts Sándor*: Magyar küzdelmek I. Bp. É. n. [1929]. 175.

⁵⁴ Tisztségére lásd *Pálffy G.*: Kerületi és végvidéki főkapitányok i. m. 280.

⁵⁵ A tisztségben éppen 1651-ben történt változás: Johann Christoph Puchheim gróf helyére, aki az Udvari Haditanács alelnöke is volt, Adolph Ehrenreich Puchheim került. Előbbi 1639-től, utóbbi pedig 1664-ig töltötte be a tisztséget. *Pálffy G.*: Kerületi és végvidéki főkapitányok i. m. 284.; Adolf Ehrenreich Puchheim 1651. december 9-i kinevezésére lásd ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 183r. (Az Udvari Haditanács tájékoztatása Wesselényi Ferencnek és a többi főkapitánynak, illetve leirat Puchheimhez.); A fenti akciót még bizonyosan Johann Christoph Puchheim vezette, mivel az ügy kapcsán később Kara Murád akkori budai pasa is Puchheim tábornagynagyról, a császár tanácsosáról és generálisról tett említést: „Feldmarschall”, „ein vornemben rath”, „general”. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 89r.

had revansra készült, ami a török kézen lévő Segesd elleni támadásban realizálódott: augusztus 31-én felégették a várost és ágyúzták a várat.⁵⁶

A törökök Kiskomárom elleni akciói Renigernek az egyeztetések során kirajzolódó álláspontja szerint azért voltak nagyon is problémásak, mert azokra (is) békeidőszakban került sor. Ráadásul az 1651. évi affér éppen a két birodalom közötti új békeszerződés ratifikációja és véglegesítése körüli időszakban történt. Annak ellenére, hogy Musztafa csász fogságba esésének konkrét dátumát nem ismerjük, annyit a források alapján megállapíthatunk, hogy valamikor a fent említett 1651. augusztusi kiskomáromi támadás idején a végvár körüli harcok során került a keresztények kezébe. Kara Murád pasa egyik későbbi – akkor már kapudán pasaként⁵⁷ –, Renigerrel folytatott megbeszélésén ezen kiskomáromi ostrom felemlgetésekor azonnal a Batthyány–Puchheim-féle segesdi akció felhánytorgatásával vágott vissza. Reniger pedig ugyanitt megjegyezte, hogy a törökök támadására nem sokkal azt követően került sor, hogy a nagykövetek („die grossen pottschaften”) átutaztak Magyarországon.⁵⁸ Itt Haszán pasa (tudniillik Haszán aga az 1649. évi bécsi útja után – mint később kiderült, csak névlegesen – megkapta a temesvári pasaságot) és Schmid 1650–1651. évi nagyköveti minőségben tett útjaira történik utalás.⁵⁹ Murád pasa számára a kérdés kényes voltát és saját érintettségét is jelzi, hogy – miután Musztafa csász 1654 áprilisában megjelent Konstantinápolyban – rendületlenül azt hangsúlyozta, hogy ő budai pasaként a béke megtartására szólította fel alattvalóit, amikor a császt Kiskomárom alá küldte. Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a csász konstantinápolyi felbukkanása és ügye révén Kara Murád pasa végvidéki tevékenysége is ismét előtérbe került, ami annak idején a Portán nem részesült kedvező fogadtatásban. Maga Musztafa csász is az ártatlansága és jogtalan fogságba hurcolása kapcsán

⁵⁶ J. Újváry Zsuzsanna: Batthyány I. Ádám, a vitéz katona. In: Batthyány I. Ádám és köre. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba 2013. 140–141.; Marti Tibor: Gr. Esterházy László – egy fiatal nyugat-dunántúli arisztokrata katonai karrierje. In: Társadalom- és életmódtörténeti kalandozások térben és időben. Szerk. J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba 2014. 67–69. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. nov. 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 2. fol. 3r–v.

⁵⁷ Kara Murád pasa miután 1653 szeptemberében Budáról visszatért Konstantinápolyba, ott kapudán pasaként (a török flotta parancsnoka) tevékenykedett tovább. A kérdéstről lásd *Özcan, A.*: Kara Murád Paşa i. m. 364.

⁵⁸ A törökök szerint a folytonosan háborúskodó Batthyány I. Ádám Puchheim generálist félrevezette, és utóbbi ezért vonult 6000 némettel Segesd alá. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. Fol. 88v–90r.

⁵⁹ Reniger 1650. április 3-i jelentésében tudósított arról, hogy Haszán aga megkapta a temesvári pasa címet, majd május 2-án indult el nagykövetként Bécsbe. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1650. ápr. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 1. fol. 123r., illetve Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1650. máj. 6. Uo. fol. 205r. Vö. *Papp S.*: Egy Habsburg-követ i. m. 45.; Az Udvari Haditanács 1650. máj. 10-én gratulált a pasának a kinevezéséhez. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 302. (1650) Reg. fol. 57r.; Haszán aga temesvári pasává való kinevezésének indoklására lásd *Papp S.*: Egy Habsburg-követ i. m. 45–46. Vö. *Kolçak, Ö.*: Walter Leslie i. m. 100–101. 7. jegyz., 126.

lépten-nyomon arra hivatkozott, hogy a vár ostromának megakadályozása végett küldték paranccsal Kiskomárom alá.⁶⁰ (A fentiekkel összhangban Reniger 1651. szeptember 22-i jelentésében találunk adatot arra, hogy a keresztények Kanizsa alatt elfogták a csauszt, akit a portyák beszüntetésére vonatkozó paranccsal küldtek oda, és aki nagy valószínűséggel Musztafa csausz volt).⁶¹ 1651 augusztusában török részről békeszegés történt, majd a csausz magyar katonák fogságába esett, végül pedig Zrínyi Miklós rabja lett.

Ahogy láthattuk, a szemben álló felek mindkét esetben kezdettől fogva azért ragaszkodtak a rabok szabadon bocsátásához, mert az érintettek szerintük jogtalanul kerültek fogságba: a pápaiak hivatalos feladatot teljesítettek, még akkor is, amikor a követek kíséretéből hazafelé tartottak, fogságba esésük ráadásul az éppen zajló béketárgyalások idején történt; ugyanígy a csausz is hivatalos úton volt, amennyiben elfogadjuk, hogy a béke megtartására felszólító parancsot vitt a kanizsai pasának Kiskomárom alá. Természetesen az ellenérdekeltek az egyeztetések során végig ellenkező állásponton voltak: a török fél szerint a pápaiak kivont zászlóval éppen portyázni készültek, amikor belebotlottak az ellenséges oldal katonáiba; másrészt pedig a csausz mégis csak egy katonai akció közepette volt jelen a kiskomáromi török táborban. Mindkét esetben nehezen tisztázható és ellenőrizhető körülményekről beszélhetünk. A kérdéses ügyekben lévő bizonytalan tényezőkre a tárgyaló felek is belekapaszkodtak, és szinte a végsőkig ragaszkodtak a saját interpretációjukhoz.

Uki Ferenc és a pápai foglyok kiszabadítása érdekében tett kísérletek (1649–1653)

A fogságba esések körülményeinek tisztázatlansága ellenére (vagy éppen amiatt) mindkét fél jogot formált a foglyok feltétel nélküli szabadon engedésére. A pápai katonák esetében egy ideig talán volt is ennek realitása. A szabadon bocsátásukról szóló tárgyalások kezdettől fogva több szintéren zajlottak: mivel az incidensek a magyarországi határvidéken történtek, mindenekelőtt a végvidéki katonai tisztségviselők között indultak egyeztetések. Mivel a pápai katonák a fogságba esést megelőzően a Habsburg és az oszmán uralkodó követei mellett teljesítettek

⁶⁰ Példaként lásd Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 89r.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. Uo. Konv. 3. fol. 114r–v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. jún. 15. Uo. Konv. 4. fol. 93v.

⁶¹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. szept. 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 121r.

szolgálatot, viszonylag hamar bekapcsolódott az ügybe a bécsi udvar, illetve a központi intézmények is. Zichy István győri végvidéki főkapitány-helyettes színté azonnal, az 1649. szeptemberi incidens után kérte felettesét, Mansfeld főkapitányt, hogy járjon közbe a pápai lovasok ügyében, aki jelentette is az esetet az Udvari Haditanácsnak⁶², ahogy Pálffy Pál nádor (1649–1653) is már szeptemberben levelezett ugyanerről Béccsel.⁶³ A dolgok pillanatnyi állásról pedig folyamatosan informálták Reniger konstantinápolyi Habsburg-rezidenst, aki a Portán igyekezett támogatókat keresni és eredményeket elérni a pápaiak érdekében.

Johann Dietz Habsburg futárt 1649 októberében azért küldték Budára, hogy rendezze Szijavus budai pasánál a pápai katonák ügyét.⁶⁴ 1650. február elején pedig írtak Mansfeldnek, hogy a Bécsből éppen visszainduló – nem melleleg a főkapitány kíséretére bízott – török internunciussal, Haszán agával tárgyaljon a kérdéssről.⁶⁵ Azt sajnos nem tudjuk, hogy bármiféle megegyezéssel zárultak-e a Szijavus pasával és Haszán agával folytatott megbeszélések, de Zichy júliusban ismét a katonák szabadon bocsátása ügyében írt fel az Udvari Haditanácshoz.⁶⁶ Megjegyzem, ugyanekkor a fent említett Haszán – már pasai méltóságban – nagykövetként ismét útban volt Bécs felé, július hónapban pedig már biztosan Budán tartózkodott.⁶⁷ Ha Haszánt sikerrel meg is tudták volna győzni, és a pasának bármilyen lehetősége vagy szándéka lett volna Szijavusra nyomást gyakorolni, a

⁶² Lásd 41. jegyz.

⁶³ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 300. (1649) Exp. fol. 333r.

⁶⁴ Johann Dietz török futár jelentése budai útvjáról. Bécs, 1649. okt. 30. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 121. Konv. 2. fol. 197–199. Novemberben is találunk erre vonatkozó haditanácsi utasítást. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 301. (1649) Reg. fol. 178r.; Dietz 1651 novemberében is többek között a pápai foglyok ügyére vonatkozó utasításokkal indult útra Konstantinápolyba, ahova azonban tragikus hirtelenséggel bekövetkező halála miatt nem jutott el. Lásd Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1652. febr. 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 1. fol. 80r–v. Vö. Pálffy Pál II. Rakóczi Györgyhöz. Malacka, 1651. dec. 2. MNL OL E 190 Archivum familiae Rakóczi (a továbbiakban: E 190). Nr. 6 307. (Utóbbi dokumentumot Szabados János bocsátotta rendelkezésemre.); Johann Dietz tevékenységéről és szerencsétlen elhalálozásának körülményeiről lásd *Szabados János*: „... Inquisition wider Emericum balassi in puncto des erschossenen Diezens”. Vizsgálat Balassa Imre ellen a leölt Dietz ügyében. *Hadtörténelmi Közlemények* 129. (2016) 559–580.

⁶⁵ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 302. (1650) Reg. fol. 14r.; Mansfeld válaszát az ügyben lásd ÖStA KA HKR Prot. Bd. 300. (1649–1650) Exp. fol. 58r.; Haszán 1650. febr. 11-én érkezett meg Budára. Ismeretlen személy jelentése. Buda, 1650. febr. 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 1. fol. 22r. Majd március 19-én érkezett vissza Konstantinápolyba. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1650. ápr. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 1. fol. 106v.

⁶⁶ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 300. (1649–1650) Exp. fol. 317r.; Miatán Haszán visszatért Konstantinápolyba, ott Reniger felkereste és szóba kerültek a pápai foglyok, de bővebb információt nem közölt a rezidens. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1650. ápr. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 1. fol. 108r.

⁶⁷ Vö. 59. jegyz.; Szijavus budai pasa 1650. jún. 10-én arról értesítette Wenzel Eusebius Lobkowitz herceget, hogy Haszán pasa már Belgrádban tartózkodik. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 1. fol. 239r.; Haszán pasa levele Wenzel Eusebius Lobkowitzhoz. Belgrád, 1650. jún. 30. előtt. Uo. Kt. 122. Konv. 2. fol. 22.

dolgot megakasztotta, hogy utóbbi egy hónap múlva, augusztus elején leváltották a budai tisztségéből, ami nyilván az ügyek elhúzódását eredményezte. Ekkor még úgy tűnhetett, hogy az új budai pasa – aki történetesen a volt nagyvezír, Kara Murád pasa lett – támogatni fogja a foglyok szabadon engedését, hiszen a békemeghosszabbítás tető alá hozása is az ő nevéhez fűződött. Ehhez mindenekelőtt meg kellett érkeznie Budára. Októberben, az akkor még mindig a békeratifikációhoz kapcsolódóan, a békeokmányok vizsgálata miatt Budán tartózkodó Michel D’Asquier, a bécsi udvar keleti nyelvek tolmácsa szintén utasítást kapott a pápaiak már egy éve húzódó ügyének előmozdítására,⁶⁸ amit immár az újonnan érkező budai pasánál, Kara Murádnál kellett kieszközölnie. A pasa november 3-án érkezett meg,⁶⁹ az eddig Budán tartózkodó Haszán pasa nagykövetet pedig ezt követően, november 20-án cserélték ki Szőnyélnél a Konstantinápolyba tartó Habsburg-nagykövettel, Schmiddel.⁷⁰ Decemberben mind Forgách Ádám Dunán inneni kerületi és bányavidéki végvidéki főkapitány (1644–1663),⁷¹ mind pedig Batthyány I. Ádám felszólítást kaptak a határvidéki portyák beszüntetésére, amik ellen a már ismét Bécsben tartózkodó Haszán pasa nagykövet tiltakozott. Az indoklás szerint ez a pápai foglyok ügye miatt is ajánlatos lett volna.⁷² A Wenzel Eusebius Lobkowitz herceghez, az Udvari Haditanács elnökéhez (1649–1665) küldött levele szerint D’Asquier 1651 januárjában is tárgyalt Haszán pasával, többek között bemutatta neki III. Ferdinánd Forgách Ádámhoz intézett rendelkezését a portyák leállításáról, és szóba került az akkor még Budán fogva tartott pápai katonák ügye is.⁷³ Jól láthatóan a foglyok kiszabadításának

⁶⁸ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 302. (1650) Reg. fol. 154r.; Michel D’Asquier Wenzel Eusebius Lobkowitzhoz. H. n. 1651. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 2. fol. 215–216.; Michel D’Asquierről lásd *Meienberger, P.*: Johann Rudolf Schmid i. m. 80–82.; *István Hiller*: Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645. Weimar–Köln–Wien 1992. 72–75.; *Alastair Hamilton*: An Egyptian Traveller in the Republic of Letters. Josephus Barbutus or Abudacnus the Copt. Journal of the Warburg and Courtauld Institutes 57. (1994) 139–140.; *Hiller István*: A „Titkos levelezők” intézménye. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére. Szerk. Tusor Péter – Rihmer Zoltán – Thoroczky Gábor. Bp. 1998. 208.

⁶⁹ A pasa november 3-án érkezett meg Budára. Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándhoz. Komárom, 1651. nov. 9. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 123. Konv. 1. fol. 23r.

⁷⁰ Martin Janickho főbiztos Benkovith Péter győri alispánhoz. Komárom, 1650. nov. 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 123. Konv. 1. fol. 62r.; Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándhoz. Esztergom, 1650. nov. 20. Uo. fol. 67r.

⁷¹ Tisztségére lásd *Pálffy G.*: Kerületi és végvidéki főkapitányok i. m. 271.; D’Asquiért már 1650 júliusában Budára küldte az uralkodó a békeokmányok cseréje, a korábbi békedokumentumok bemutatása és Haszán pasa nagykövet fogadása végett. III. Ferdinánd Kara Murád pasához. Bécs, 1650. júl. 14. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 122. Konv. 2. fol. 29r.; III. Ferdinánd hitlevele Michel D’Asquier számára. Uo. fol. 33–34.

⁷² ÖStA KA HKR Prot. Bd. 302. (1650) Reg. fol. 183r–v.

⁷³ Michael D’Asquier Wenzel Eusebius Lobkowitzhoz. H. n. 1651. jan. 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 123. Konv. 3. fol. 21–22.

elérésében az udvar ki akarta használni a török megbízott jelenlétét. Az 1651 áprilisában is Budán tartózkodó D’Asquier ismét utasítást kapott arra, hogy tárgyaljon a majd nagyköveti útvjáról hazafelé tartó Haszán pasával, és még annak Budáról való távozása előtt rendezzék a pápaiak ügyét.⁷⁴

Mialatt a bécsi udvar és a végvidéki tisztségviselők – vélhetően a budai pasa (pasák) hajthatatlansága miatt – a török követnél próbáltak eredményeket elérni, a Konstantinápolyban tartózkodó Habsburg-követ, Schmid a békeszerető emberként jellemzett új nagyvezírrrel, Melek Ahmed pasával⁷⁵ folytatott megbeszélésén vetette fel a pápaiak esetét. Majd – már visszatérve a magyar–oszmán végvidékre – ő is Haszán pasa segítségével próbált közbenjárni ügyükben.⁷⁶ Reniger jelentéseiből tudjuk, hogy több alkalommal is szultáni parancs ment az éppen regnáló budai pasá(k)hoz, amiben a foglyok szabadon engedésére utasították őket.⁷⁷

Feltehetően a tárgyalások – budai pasák hozzáállása miatti – sikertelenségének köszönhetően viszonylag hamar megjelent egy új tényező a rabkiváltási történetben: a pápai katonáért keresztények fogságában lévő, értékesebb török rabokat ajánlottak fel, azaz fejet fejért próbálták kiváltani a végvidékieket. Zichy István már 1650 nyarán felvetette a Haditanácshoz címzett levelében, hogy ajánljanak fel egy, Batthyány I. Ádám fogságában lévő csauszt a pápaiak kiváltásához.⁷⁸ Ez a javaslat azonban a későbbi történések tükrében nem talált támogatásra. Közel egy évvel később, 1651 májusában már egy Ali bég nevezetű, magasabb rangú foglyot terveztek felajánlani a rabok kiszabadításához,⁷⁹ majd egy hónappal később a Haditanács a Budán tartózkodó Schmiddel arról levelezett, hogy Murád budai

⁷⁴ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 54v.; Az Udvari Haditanács által Schmidnek küldött utasításokat lásd uo. fol. 68r., 69r.; Haszán pasa Bécsből végül 1651. május elején indult vissza Konstantinápolyba, ahova július 5-én érkezett meg. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 67r., 68r.; III. Ferdinánd IV. Mehmedhez, Melek Ahmed pasa nagyvezírhez és Kara Murád budai pasához. Bécs, 1651. máj. 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 123. Konv. 3. fol. 6., 7., 8.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. júl. 9. Uo. Kt. 124. Konv. 1. fol. 6r.

⁷⁵ Melek Ahmed pasa nagyvezírsége: 1650. aug. 5. – 1651. aug. 21.; Schmid megjegyzését a pasáról lásd Johann Rudolf Schmid III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. febr. 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 123. Konv. 2. fol. 51r.; Melek Ahmed tevékenységére lásd *Fikret Sarıcaoğlu*: Melek Ahmed Paşa. DİA XXIX. Ankara 2004. 42–44.

⁷⁶ Az Udvari Haditanács Johann Rudolf Schmidhez. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 30v.

⁷⁷ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. szept. 2. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 1. fol. 89v.; IV. Mehmed Kara Murád budai pasához küldött parancsa (olasz fordítás). Konstantinápoly, 1652. febr. Uo. Kt. 125. Konv. 1. fol. 127.; Simon Reniger jelentéseinek kivonata. Uo. fol. 139v.

⁷⁸ Zichy István az Udvari Haditanácshoz. 1650. júl. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 300. (1649, 1650) Exp. fol. 317r.

⁷⁹ Az Udvari Haditanács Forgách Ádámhoz. Bécs, 1651. máj. 16. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 79r.; Az Udvari Haditanács Johann Rudolf Schmidhez. Bécs, 1651. máj. 16. Uo. fol. 81v.

pasa egy Mehmed aga nevezetű foglyot követel a pápaiakért.⁸⁰ A próbálkozások és egyeztetések nem vezettek eredményre, a miértekre azonban a nagyon szűkszávú haditanácsi jegyzőkönyvek bejegyzései nem adnak választ.

A rendelkezésünkre álló forrásokban 1651 tavaszától-nyaratól kezdődően megfigyelhető, hogy Uki Ferenc hadnagy ügye fokozatosan elvált a többi pápai katona kiszabadításának kérdésétől, pontosabban kiemelkedett az esetek közül. Mind Mansfeld végvidéki főkapitány, mind Zichy végvidéki főkapitány-helyettes, mind pedig Esterházy László pápai kapitány (1648–1652) már konkrétan az ő ügyében tettek lépéseket.⁸¹ Zala és Somogy megyék 1651. június 29-én Körmenten tartott közgyűlésén amellet, hogy döntés született a törökökkel folytatandó határrendezési tárgyalásokra küldendő követek személyéről és fizetségéről, jegyzőkönyvbe foglalták, hogy a megbízottak „ne feledjenek eljárni Uki Ferenc ügyében, kiszabadítása érdekében”.⁸² Sőt, a Renigernek küldött követutasításban is kiemelték a hadnagy ügyét,⁸³ bár a rezidensnek egyáltalán nem lehetett egyszerű dolga, főként miután 1651 augusztusában maga Uki Ferenc tulajdonosa, a volt budai pasa, Szijavus került a nagyvezíri posztra.⁸⁴ Jól tükrözi ezt Renigernek az első, nagyvezírnél tett audienciájáról szóló jelentése, amiből kitűnik, hogy a pasa nagyon is cinikusan viszonyult a foglyok szabadon bocsátásának kérdéséhez,⁸⁵ és feltehetően érintettsége miatt sem kívánt lépéseket tenni az érdekükben. Sőt, a pasa október végi leváltását követően pedig Reniger megírta, hogy Szijavus valójában akadályozta a foglyok szabadon engedését.⁸⁶ A Kara Murád budai pasától, illetve a róla Konstantinápolyba érkező hírek is a

⁸⁰ Az Udvari Haditanács Johann Rudolf Schmidhez. Bécs, 1651. jún. 11. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 88v. Vö. Az Udvari Haditanács Forgách Ádámhoz. Bécs, 1651. máj. 28. Uo. fol. 85r.

⁸¹ Zichy István felirata az Udvari Haditanácshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 179v.; Esterházy László felirata uo. fol. 420r.; Philipp Mansfeld felirata uo. fol. 512r.

⁸² *Turbuly É.*: Zala vármegye i. m. 110.

⁸³ Az Udvari Haditanács Simon Renigerhez. Bécs, 1651. júl. 5.: „die loßlassung der Papauer, sonderlich den Uki Ferenz betreffend”. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 104v. (Válasz Reniger 1651. máj. 22. jelentésére, aminek csak a duplikátja érkezett meg.)

⁸⁴ Szijavus pasa 1651. aug. 21-én lett nagyvezír. Kinevezéséről lásd Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. aug. 29. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 1. fol. 84r. Vö. még 27. jegyz.

⁸⁵ „[Sjavus pasa] meldete hierüber auch von loßlassung der armen gefangenen von Papa, derentwegen von der Ottomanischen Portten schon oft befelch ergangen, ist daß nicht ein schad (sagte er), daß man wegen zwei persohnen rumpiren thuet, waß ihr wolt. Schaffte mich gleichsamb mit unwillen fort undt liesse kein wortt weitter reden.” Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. szept. 2. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 1. fol. 89v. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. szept. 11. Uo. fol. 101v–102r.

⁸⁶ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. nov. 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 2. fol. 19r.; Szijavus pasát 1651. szept. 27-én Gürdzsü Mehmed pasa váltotta a nagyvezíri tiszt-ségben, amit 1652. jún. 20-ig tölthetett be. Gürdzsü Mehmed pasa tevékenységéről lásd Mehmed Paşa, Gürcü. DÍA XXVIII. Ankara 2003. 511–512.

Habsburg-rezidens azon vélekedését erősítették, miszerint nem várható előrelépés a vitás kérdésekben, így feltehetően a pápaiak ügyében sem.⁸⁷

Mansfeld főkapitány 1651 novemberében konkrét javaslattal állt elő, miszerint a hadnagyot egy, a Zrínyi Miklós gróf fogságában lévő Musztafa nevű csausszal kívánják kiváltani.⁸⁸ A dolog érdekessége, hogy itt már nagy valószínűséggel arról a Musztafa csauszról van szó, akivel később ténylegesen kicserélték Uki Ferencet, de török részről ekkor még csak abban a kontextusban merült fel a neve, mint akinek a kiszabadítása miatt a kiskomáromi affért követően mind Szijavus pasa nagyvezír, mind pedig Kara Murád budai pasa a konstantinápolyi rezidentet zaklatta.⁸⁹ Úgy tűnik, hogy a főkapitány felvetése keresztény oldalon nem talált támogatókra, és ezt követően, 1652 nyarán egy újabb lehetőség kínálkozott. Nagyon határozott lépések történtek Bécs és a magyar végvidék, illetve a törökök – elsősorban a budai pasa – között arra vonatkozóan, hogy Uki Ferencet egy Hassil/Hasdill Olmas nevű török rabbal cseréljék ki.⁹⁰ Az egyeztetések Mansfeld és Murád budai pasa között egy bizonyos Hüszejn csausz közvetítésével zajlottak.⁹¹ Murád pasa amellest, hogy követelte Hassil Olmas váltságdíjának elengedését és az őt elfogó katonák megbüntetését, Mansfeld és emberei győzködése ellenére sem kívánt belemenni a rabcserebe.⁹²

⁸⁷ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1651. szept. 2. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 1. fol. 91v. Anélkül, hogy itt tételesen idézném Reniger jelentéseit, fontos megemlíteni, hogy a rezidens rendszeresen beszámolt a pasa öncélú, zsákmányszerző és békerontó praktikáiról. A béke fenntartására nézve mind Kara Murád pasát, mind pedig Szijavus pasát veszélyesnek tartotta.

⁸⁸ Az Udvari Haditanács válasza Philipp Mansfeldnek. Bécs, 1651. dec. 4. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 304. (1651) Reg. fol. 181r.

⁸⁹ Hans Caspar jelentése. Tata, 1651. okt. 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 124. Konv. 1. fol. 229r.

⁹⁰ A Hassil/Hasdill Olmas török fogoly nevét már 1652 júliusában említi a haditanácsi jegyzőkönyv, de még nem Uki Ferenc kiváltásával kapcsolatban. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 206r.; Uki Ferenc és Hassil Olmas kicserélésének tárgyára vonatkozó feliratok és utasítások a haditanácsi jegyzőkönyvekben. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 234v. és Bd. 305. (1652) Reg. fol. 91r.; Uo. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 242r. és Bd. 305. (1652) Reg. fol. 96v.; Uo. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 270r–v. és Bd. 305. (1652) Reg. fol. 102r. Természetesen minderről Renigert is tájékoztatták. Lásd Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1652. okt. 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 66r.

⁹¹ Hüszejn csausz, budai tolmács egy renegát volt, aki Alexander Fischer néven született Bécsben, de Hans Caspar (egyik jelentését lásd 89. jegyz.) néven a bécsi udvar szolgálatában is tevékenykedett, sőt az erdélyi fejedelemnek tett szolgálatai alapján hármas kémként működött az oszmán–magyar határvidéken. Tevékenységéről lásd *Szabados János: A 17. századi Habsburg-hírszerző „gyöngyszeme”*. Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz. *Aetas* 31. (2016) 3. sz. 77–92.

⁹² Philipp Mansfeld felirata az Udvari Haditanácshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 270r.; ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 138r–v. (1653. jan. 16.). Bár Murád pasa Mansfeld főkapitánnyal levelezett a török rab ügyében, a levélváltásokból kiderült, hogy Hassil Olmast nem a főkapitány szolgálatában álló katonák, hanem ún. szabad hajdúk fogták el. Ennek ellenére Mansfeld hajlandónak mutatkozott a pasa segítségére lenni, amennyiben ő is támogatja a rabcsereét.

Miután Uki Ferenc kiszabadítása ügyében számtalan levélváltás történt Bécs–Győr–Buda–Konstantinápoly viszonylatában, 1652 októberében Schmid Budán tartózkodó titkára, Dr. Metzger azt jelentette, hogy nem lát reményt a hadnagy váltságdíj megfizetése nélküli kiszabadítására.⁹³ Annak ellenére jutott idáig a dolog, hogy Murád pasának tudnia kellett Uki és a pápai lovasok ártatlanságáról, ahogy azt Mansfeld december 30-i levelében olvashatjuk, sőt nagyvezírként még maga a pasa tett ígéretet a szabadon engedésükre.⁹⁴ A hadnagy és katonái feltétel nélküli szabadon bocsátásának elvi lehetőségét ugyan a tárgyaló felek még ezt követően is hosszú ideig fenntartották, a váltságdíj kivetése valójában eldöntötte a rabok sorsát. Uki Ferenc megsarcolásának pontos időpontját nem ismerjük, feltehetően 1652 őszén kerülhetett rá sor.⁹⁵ A rabkiváltási történet pedig így ismét új szakaszba lépett: a határvidék íratlan szabályai szerint a rabok megsarcolásukat (azaz a rájuk kirótt váltságdíj mértékének elfogadását) követően, csak a sarc megfizetésével szabadulhattak. Amikor Musztafa csász 1654-ben megjelent Konstantinápolyban, már rá is váltságdíjat vetettek ki.

A Mansfeld győri végvidéki főkapitány 1652. december 30-án az Udvari Haditanácshoz címzett levelét követően beinduló udvari gépezet is Uki Ferenc jogtalanul – de követelt – váltságdíjának összegyűjtésére és kifizetésére koncentrált.⁹⁶ A haditanácsi és kamarai levelezésekből kiderül, hogy a hadnagyra kivetett sarc értéke 1652–1653 fordulóján 6000 tallért tett ki.⁹⁷ Ezzel nagyjából egybehangzó információt közölt maga Uki is egy, még a budai Csonkatoronyból feltehetően 1652 októberében Batthyány I. Ádámnak küldött könyörgő levelében, ahol 3000 tallért, egy úrnak való kocsit és egy úrnak való gyöngyházas puskát nevezett meg váltságdíjaként, ami összességében megfelelhett a 6000 tallér

⁹³ Dr. Metzger jelentése budai újtjáról. Bécs, 1652. okt. 23. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 92v. Vö. még Mansfeld felirata az Udvari Haditanácshoz. 1652. okt./nov. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 303. (1651, 1652) Exp. fol. 400v.

⁹⁴ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 138r–v. (1653. jan. 16.)

⁹⁵ Erre egyrészt az addig történtek alapján következtethetünk, másrészt pedig abból, hogy Uki Ferenc rabtársaival már 1651–1652-ben is több könyörgő levelet küldött a budai Csonkatoronyból Batthyány I. Ádámnak, de ezekben saját váltságdíjáról nem esik szó, „csak” fogva tartásuk rossz körülményeiről és kínzásairól írtak. MNL OL P 1314 Nr. 50 740–50 746.

⁹⁶ Philipp Mansfeld a hátrahagyott Udvari Haditanácshoz. Győr, 1652. dec. 30. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] Fol. 138r–v. A hátrahagyott Udvari Haditanács az ügyet továbbgondolásra 1653. jan. 9-án átküldte a jelenlévő Udvari Haditanácshoz. Uo. fol. 143.

⁹⁷ A hátrahagyott Udvari Haditanács javaslata III. Ferdinándhoz. Bécs, 1653. jan. 15. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 240. (1653. jan. 27.). A Puchheim által vezetett konferenciát jan. 13-án tartották. A Titkos Tanács jan. 15-én reagált az előterjesztett pontokra, köztük Uki Ferenc ügyére. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 18v.; Az ügyre vonatkozó egyik későbbi feljegyzés szerint Mansfeld alkudta le Uki hadnagy sarcát 9000 tallérról. A hátrahagyott Udvari Kamaráé a jelenlévő Udvari Kamarához. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 58. (1653. ápr. 9.).

értéknek.⁹⁸ Ahogy fentebb is említettük, a hadnagyra kirótt váltságdíj a beosztásához mérten meglepően magasnak számított, a fogságba esésének körülményeit figyelembe véve pedig már szinte szemtelenül nagy volt. Az udvari haditanácsosok és Johann Christoph Puchheim haditanácsi alelnök is hallatlannak és méltánytalannak tartották a törökök Uki Ferencsel szembeni eljárását.⁹⁹

Hogyan tudott (volna) egy végvári lovas hadnagy ilyen összegű váltságdíjat kifizetni? Amellett, hogy az Uki család, és azon belül Ferenc vagyonának megállapításához további kutatásokra lenne szükség, annyi az eddigi ismereteink alapján is megállapítható, hogy egy köznemesi családról van szó, akik Pápán házzal rendelkeztek, tehát nem a társadalom legszegényebb rétegéhez tartoztak. Ugyanakkor a fent említett összeg kifizetése nyilvánvalóan nehézségeket jelentett a hadnagy számára. Egy 1654 nyarán Batthyánynak írt levelében tett kifakadása, miszerint neki soha nem volt még 300 tallérja sem, nemhogy 3000,¹⁰⁰ többféleképpen értelmezhető: elfogadhatjuk, hogy nem rendelkezett ekkora készpénzzel, de az is érthető lenne, ha ezzel a megjegyzéssel csak a helyzetét kívánta volna minél súlyosabbnak feltüntetni, hogy megnyerje a főúr támogatását. Nem tudjuk, hogy ténylegesen rendelkezett-e ennyi pénzzel (bár, ha igen, miért nem használta fel), de a forrásaink szerint elő tudta (volna) teremteni ezt az összeget. Mansfeld főkapitány közbenjárására III. Ferdinánd 1653. január 20-i keltezésű leiratában utasítást adott Uki Ferenc zsoldjának elszámolására.¹⁰¹ Hans Fendt *Oberfeldschreiber* számításai szerint 1652. december 30-ig a hadnagy összes zsoldja, ami 1631 és 1635 között két lóval szolgáló főzászlósként, majd 1635 júniusától négy lóval szolgáló hadnagyként megillette, 3001 tallér 60 dénár volt. Ezt az összeget pedig nem fizették ki neki(!).¹⁰² Ami egyrészt azt jelentette, hogy a hátralékos zsoldja – ami az addigi összes járandósága volt – fedezhette a váltságdíja felét,

⁹⁸ Uki Ferenc Batthyány I. Ádámhoz. Buda, Csonkatorony 165[2]. okt. 19. MNL OL P 1314 Nr. 50 739. Nem tudni, hogy sikerrel járt-e a posta, az úrnak való kocsi és a gyöngyházás puska többet nem bukkannak fel a forrásokban. A levél pontos dátummal nem rendelkezik, csak a tartalmából következtethetünk a megírása idejére. Elvileg elfogadható lenne az 1653-as dátum is, de a rendelkezésre álló egyéb adatok azt kevésbé támasztják alá.

⁹⁹ A hátrahagyott Udvari Haditanács javaslata III. Ferdinándhoz. Bécs, 1653. jan. 15. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 240. (1653. január 27.)

¹⁰⁰ Uki Ferenc Batthyány I. Ádámhoz. Esztergom, 1654. máj. 31. MNL OL P 1314 Nr. 50 731.

¹⁰¹ III. Ferdinánd leirata a hátrahagyott Udvari Haditanácshoz. Linz, 1653. jan. 20. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 203v.

¹⁰² Hans Fendt *Oberfeldschreiber* igazolása Uki Ferenc járandóságairól. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 139. (1653. jan. 16.). Uki Ferenc két lóval szolgáló zászlósként 46 hónapig tevékenykedett, a havi zsoldja 6 tallér 40 dénár volt, majd 211 hónapig négy lóval szolgáló hadnagyként tartották nyilván, ekkor a havi zsoldja 12 tallér 80 dénár volt. A hadnagy zsoldjára és váltságdíjára vonatkozóan jó összehasonlításként szolgál Nagy Tamás füleki alkapitány esete, aki 1641-ben esett török fogságba, majd 3000 tallért és öt rabot ígért maga helyett. Ráadásul kérte az Udvari Kamarától a hátralékos zsoldja kifizetését, ami 3000 tallért (!) tett ki. *Tóth Hl.: A Kanizsával szembeni végvidék i. m. 31.*

másrészt pedig ebből az adatból arra is következtethetünk, hogy a hadnagy nem a zsoldjából tartotta el magát és a családját. A haditanácsosok azt javasolták, hogy fizessék ki egy összegben Uki Ferenc zsoldhátralékát.¹⁰³ Ugyanakkor a Titkos Tanács szükségesnek tartotta, hogy mind Uki váltságdíja, mind pedig más rabok ügyében legyen konzultáció a magyar országgyűléssel.¹⁰⁴ 1653 tavaszán az udvar még olyan információkkal rendelkezett, melyek szerint, ha a hadnagy megfizet 3000 tallért a rabtartójának, akkor kezességén kijöhet a tömlöcből, hogy a többi tartozását is összeszedje.¹⁰⁵

Mindezzel párhuzamosan a fennmaradó összeg fedezésére is született megoldás: III. Ferdinánd határozata alapján az Udvari Kamara már 1653. január 30-án arra adott utasítást a Magyar Kamarának, hogy az a bevételeiből fizessen ki Uki Ferenc szabadulására 2000 tallért,¹⁰⁶ amely utasítást március 12-én meg kellett ismételni.¹⁰⁷ Majd április 28-i keltezéssel közvetlen uralkodói utasítás ment a Magyar Kamarához, hogy az fizesse ki a kamarai bevételekből (előlegként) a 2000 tallért Uki Ferenc kiváltásához.¹⁰⁸ A Bécsben hátrahagyott Udvari Kamara és az uralkodó mellett jelenlévő Udvari Kamara között azt is tisztázni kellett, hogy Uki milyen feltételekkel részesülhet a szóban forgó 2000 tallér kiutalásában, azaz a jövőben ezt az összeget le kell-e vonni a zsoldjából. Ami azért is volt fontos kérdés, mert a pápai lovas hadnagy zsoldját az alsó-ausztriai rendektől kapta.¹⁰⁹ A fenti 2000 tallért azonban Uki az uralkodó kegyéből kapta, mert jó katonának ítéltetett.¹¹⁰ Emellett az alsó-ausztriai rendek is felajánlottak 1000

¹⁰³ A hátrahagyott Udvari Haditanács javaslata III. Ferdinándhoz. Bécs, 1653. jan. 15. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 240. (1653. jan. 27.)

¹⁰⁴ A Titkos Tanács az Udvari Haditanácshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 17r., 32v.

¹⁰⁵ A hátrahagyott Udvari Kamara a jelenlévő Udvari Kamarához. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 58. (1653. április 9.). A kezességén való kijövele lehetőségére utalt Uki is az 165[2] októberi levelében, ti. postát küldött ki, hogy a 3000 tallér felét, a kocsit és a gyöngyházás puskát megszerezze. Uki Ferenc Batthyány I. Ádámhoz. Buda, Csonkatorony 165[2]. okt. 19. MNL OL P 1314 Nr. 50 739.

¹⁰⁶ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 274. (1653. jan. 30.)

¹⁰⁷ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 97-98. (1653. márc. 12.)

¹⁰⁸ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 362. (1653. ápr. 28.); Az Udvari Kamara még április 21-én is kapott utasítást Uki Ferenc hátralékos zsoldjának kifizetésére. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 308. (1653) Reg. fol. 55v. Majd májusban jelentették, hogy írtak a Magyar Kamarának az ügyben. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. 337r.

¹⁰⁹ Vö. Esterházy László pápai kapitány fizetésének kiutalására vonatkozó információkkal *Martí T.*: Gróf Esterházy László i. m. 173. Vö. még Mansfeld 1653. márciusi feliratával, ahol Uki zsoldhátralékának kifizetése kapcsán megjegyzi, hogy mivel az az alsó-ausztriai tartományhoz tartozik, szeretné, ha ez általuk intéződne. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. 329r.

¹¹⁰ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 58r. (1653. ápr. 09.). Az ügghöz mellékelve a Magyar Kamara 1653. márc. 14-i levele a hátrahagyott Udvari Kamarához. Uo. fol. 59–61.

tallért a hadnagy váltásdíjába.¹¹¹ Összességében tehát 1653 tavaszára a központi kormányzatszervek részéről kész terv volt Uki Ferenc pápai hadnagy 6000 tallérnyi váltásdíja pénzügyi fedezetének előteremtéséhez. Nagyon leegyszerűsítve a dolgot, csak ki kellett volna fizetni ezt az összeget. Azonban az elvi megoldás és annak gyakorlati megvalósulása között még évek teltek el, Uki még 1658 júniusában is azt írta Batthyáynak: ugyan tudja, hogy az éppen elhunyt császár öfelisége [évekkel korábban] pénzt adott a szabadulására, de azt nem tudja, hogy az a pénz kinél és milyen állapotban van(!).¹¹² Mindenesetre az 1653. év még azzal a reménnyel kecsegtetett, hogy Uki Ferenc – és vélhetően vele együtt a többi pápai fogoly – ügye is megoldódik.

A magyarországi és bécsi történeésekről Reniger konstantinápolyi rezidens is rendszeres tájékoztatást kapott, és – ahogy fentebb láttuk – 1650-től érdemben egészen 1657-ig a Haditanácstól kapott utasításoknak megfelelően próbálta előmozdítani a pápaiak és hadnagyuk, illetve 1654 tavaszától már Musztafa csasz ügyét is. A Porta főembereit, köztük elsősorban az éppen regnáló nagyvezírt igyekezett ajándékok révén megnyerni. A rezidensnek nem volt könnyű feladata, hiszen a tárgyalási időszakban tizenkettő nagyvezír váltotta egymást. Még ennél is jobban meghatározta a mozgásterét, hogy a szóban forgó nagyvezírek közül Kara Murád pasa (1649. május 21. – 1650. augusztus 5., 1655. május 11. – augusztus 19.), Szijavus pasa (1651. augusztus 21. – szeptember 27., 1656. március 15. – április 26.), majd pedig Ipsir Musztafa pasa (1654. november 28. – 1655. május 11.) és Deli Hüszejn (1656. február 28. – 1656. március 5.) pasa is korábban mind betöltötték hosszabb-rövidebb ideig a budai beglerbégi tisztséget,¹¹³ Köprülü Mehmed pasa nagyvezír (1656. szeptember 15. – 1661. október 31.) pedig az egri vilajet élén állt egy ideig,¹¹⁴ és mindannyiuknak voltak – a jelek szerint nem éppen pozitív – emlékei a magyar végvidékről és a magyarokról. De Reniger 1653. január 22-i jelentésében

¹¹¹ A felajánlás elsőként a Titkos Tanács feliratában szerepelt, bár ekkor még a Magyar Kamara nem tett jelentést az ügyben. Bécs, 1653. márc. 8. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 66v. Vö. ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 440. [r. Nr. 190.] fol. 58v. (1653. április 09.); fol. 364–365. (1653. április 28.). Említik még 1653. ápr. 20-án a Titkos Tanácsnak és a Mansfeldnek kimenő leiratokban: ÖStA KA HKR Prot. Bd. 308. (1653) Reg. fol. 53r., 54r. A felajánlással kapcsolatban a Titkos Tanács május 7-i feliratában találunk még adatot arra, hogy az alsó-ausztriai tartomány 1500 tallérnyi összeget csökkentette 1000 tallérra. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. 118r.

¹¹² Uki Ferenc Batthyány I. Ádámhoz. Esztergom, 1658. jún. 2. MNL OL P 1314 Nr. 50 736.

¹¹³ A zárójelben szereplő évszámok a pasák nagyvezírségének idejét mutatják. Ipsir Musztafa pasa budai pasasága: 1639. febr. 19. – 1640. febr. 19. *M. Münir Aktepe*: İpsir Mustafa Paşa. DİA XXII. İstanbul 2000. 375.; *Gévay A.*: A budai pasák i. m. 34.; Deli Hüszejn pasa budai pasasága: 1644. okt. – 1645. aug. 10/12. (és 1658. nov. 10/12. – dec. 3.). *Mücteba İlğürel*: Hüseyin Paşa, Deli. DİA XIX. İstanbul 1999. 5.; *Gévay A.*: A budai pasák i. m. 36., 43.

¹¹⁴ Köprülü Mehmed pasa egri beglerbégsége: 1646. nov. 4. – 1647. jún. 5. Lásd *Hadnagy Szabolcs*: Köprülü Mehmed egri kormányzósága – egy oszmán államférfi életrajzának kérdőjelei. Keletkutatás 2010 tavasz. 107–111.

az akkori nagyvezírnél, Tarhundzsu Ahmednél (1652. június 20. – 1653. március) tett látogatása kapcsán sem a pasa segítőkészségéről számolt be: a nagyvezír a pápai foglyok kapcsán inkább a császári oldalon raboskodó sok ártatlan törökről, nőkről és gyermekekről beszélt.¹¹⁵ Mindez persze azért sem meglepő, mert a magyarokra érkezett rengeteg panasz miatt támogatta – sőt bízta – Kara Murád budai pasa portyázásait a végvidéken.¹¹⁶ Egy februári audiencia alkalmával pedig azzal a megjegyzéssel igyekezett a felelősséget magáról elhárítani, hogy ő még csak nyolc hónapja van a tisztségében, és nincs rálátása a dolgokra. Ugyan végül mind a nagyvezír, mind a kihájája (helyettese) ígéretet tettek rá, hogy parancsot küldenek a végvidékre, a nagyvezír jelezte, hogy örülne egy szép ezüst serlegnek a támogatásáért.¹¹⁷ Renigert az ígéretek nem nyugtatták meg, hiszen az elmúlt években több alkalommal küldtek szultáni parancsot vagy nagyvezíri utasítást Budára a pápai foglyok szabadon engedésére, de azoknak nem lett semmi következménye.¹¹⁸ A rezidens nagyvezírrrel folytatott megbeszélésén ismét előkerült Musztafa csausz neve, az ő esete is visszatérő pontjává vált a kölcsönös sérelmek felhánytorgatásának, korábban a Tokajnál fogságba kerültek kiváltása kapcsán is tárgyaltak róla.¹¹⁹ A Haditanács a június 23-i utasításában már arról tájékoztatta Renigert, hogy Kara Murád budai pasa a béke és az állítólagos korábbi ígérete ellenére átlagosan 1000–1500 tallért követelt a pápai foglyokért.¹²⁰ Miközben a rezidensnek ez ügyben kellett volna tárgyalnia a Portán, mind Konstantinápolyban, mind pedig Budán személyi változások történtek: 1653. március második felében Büjüklü Kodzsa Dervis Mehmed pasa került a nagyvezíri tisztségbe,¹²¹ majd pedig augusztusban – miután az elmúlt években többször megingott a széke – Kara Murád pasát hívták vissza a budai vilajet éléről.¹²² Mindez egyrészt késleltette a portai tárgyalásokat, másrészt a végvidéken is fel kellett készülni egy új pasával történő egyezkedésre. Reniger még a

¹¹⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. jan. 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 3r.

¹¹⁶ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1652. szept. 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 125. Konv. 3. fol. 29r–v. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1652. okt. 8. Uo. fol. 29r–v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1652. dec. 6. Uo. Konv. 3. fol. 137r.

¹¹⁷ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. febr. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 29v., 30r.

¹¹⁸ Reniger az egyik audiencián egyenesen Kara Murád budai pasára panaszkodott a nagyvezír előtt, mivel az a többszöri parancs ellenére sem engedte el a pápai katonákat. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. febr. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 30v.

¹¹⁹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. febr. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 30r.

¹²⁰ ÖStA HHStA KA HKR Prot. Bd. 308. (1653) Reg. Fol. 86v. A Titkos Tanácsot is értesítették a Renigernek küldött utasításról. Uo. Fol. 87r.

¹²¹ A pasára lásd a 23. jegyz.

¹²² Reniger már a febr. 12-i jelentésében is utalt rá, hogy Kara Murád pasát áthelyezhetik. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. febr. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 30v.

Haditanács júniusi utasítására reagálva augusztus 31-én azt írta, hogy a törökök ünnepe miatt nem tudott előre jutni a foglyok ügyében,¹²³ majd szeptemberben azzal mentegetőzött, hogy mindenki Kara Murád pasa leváltásával volt elfoglalva. Ígéretet tett arra, hogy igyekezni fog elérni, hogy az újonnan kinevezett budai pasa is kapjon parancsot a pápaiak szabadon engedésére.¹²⁴

1653 szeptemberében Reniger az új nagyvezír, Dervis Mehmed pasa mindezenének számító reiszülküttábnak egy szép órát és egyéb ajándékokat küldött, hogy a segítségére legyen.¹²⁵ Majd a reiszülküttáb tanácsára és közbenjárásával egy – Panajoti¹²⁶ által törökre fordított – beadványt juttatott el a nagyvezírhez, amelyben hivatkozott a korábbi parancsokra is. Ennek eredményeképpen szeptember 12-én határozat született arról, hogy a korábbi írások alapján készülni fog ismét egy szultáni parancs a foglyok visszaadásáról.¹²⁷ A reiszülküttáb a parancs mellett egy nagyvezíri ajánlást is kieszközölt a budai pasának, de fáradozásának természetesen ára volt: Renigertől egy szép asztali órát („ein schönes schlag uhr”) kért, a rabok szabadulása után pedig még 500 tallért. Végül a rezidens egy kisebb ajándékot („mostra”) adott neki, a pénzről azonban nem volt felhatalmazása tárgyalni.¹²⁸ Reniger a parancsot szeptember 24-én, a nagyvezír budai pasának szóló levelét pedig 28-án kapta kézhez, azokat csatolta is a Bécsbe küldendő jelentéséhez, hogy segítségükkel a Budára, az új pasa köszöntésére küldendő Habsburg követ sikeresebben tárgyalhasson.¹²⁹

¹²³ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. aug. 31. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 33r.

¹²⁴ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 41r.

¹²⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 41v. Erről lásd még a Titkos Tanács felirata. 1653. nov. 22. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 257v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 25. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 99r.

¹²⁶ Panajótisz Nikúsziosz (Panajoti) görög fanarióta tolmács volt, akinek pályafutása 1645-ben császári tolmácsként indult, majd portai főtölmács lett belőle. Panajotiról lásd *Gunnar Hering: Panagiutis Nikusios als Dragoman der kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel. Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik* 44. (1994) 143–178.; *Damien Janos: Panaiotis Nicousios and Alexander Mavrocordatos: The Rise of the Phanariots and the Office of Grand Dragoman in the Ottoman Administration in the Second Half of the Seventeenth Century. Archivum Ottomanicum* 23. (2005) 6. sz. 177–196.

¹²⁷ „Den 12. diß ist der memorial resolvirt worden, daß man ein befelch lauth der vorigen schreiben, man solle die gefangene zurück geben, wo einer zu finden oder anzutreffen. Allain hat der groß vezier zu wissen begehrt, warum sie bißhero nit sein restituirt worden, warauf der Panioti und des Murath bassa agent geantwortt, sie wehren hin und her zerstreuet gewesen und erst neulich gefunden worden. Bey deme ist es verbliben.” Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 42v.

¹²⁸ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 42v–43r.

¹²⁹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 43r.

A rezidens nagy reményeket fűzött a már Budára készülõ Szári Kenán pasához, amit a pasának a kajmakámjához (helyettes) küldött levelében is igazolni látott.¹³⁰ A levelet Panajoti titokban felnyitotta és tartalmát ismertette Renigerrel, amiben Uki Ferenc ellátására és elengedésére vonatkozó meghagyások voltak.¹³¹ A december végére várt¹³² új budai pasa megérkezésével, akinek a kezében volt a parancs a pápai foglyok szabadon bocsátásáról, illetve Uki Ferencnek – a korábban kialakult váltságdíjon való – elengedéséről, a történet akár véget is érhetett volna.

Miért nem lehetett egy látszólag jól – majdhogynem túlzottan – előkészített rabkiváltást lebonyolítani? Miért nem volt foganatja a szultáni parancsoknak és nagyvezíri utasításoknak? Az szinte magától értetődik, hogy 1651 augusztusa és szeptembere között, azaz Szijavus pasa rövid nagyvezírsége idején szóba sem kerülhetett, hogy a pápaiakat elengedjék. Jól mutatja a pasa további súlyát és befolyását a Portán – illetve az oszmán politikai elit összefonódását is –, hogy 1653 elején Tarhundzsü Ahmed nagyvezír sem, de főképpen a kihájája nem akart kellemetlenséget okozni Szijavus pasának, legfőképpen azért nem, mert ő korábban a pasa lánytestvérét, akkor pedig éppen a lányát vette feleségül.¹³³ Az ügy másik jelentős hátráltatója, aki a tárgyalt időszakban szintén egyik főszereplője volt a portai hatalmi játszmáknak, Kara Murád pasa volt. Már önmagában az is jelzi a korábbi nagyvezír hatalmát – és az oszmán kormányzat működési problémáit –, hogy budai pasasága idején nem engedelmeskedett a pápai foglyok elengedéséről szóló parancsoknak. De amikor 1653 februárjában Reniger a nagyvezír előtt panaszkodott Kara Murádra, azzal szembesült, hogy a budai pasa a szeráj bizalmát élvezte, és senki sem mert hozzányúlni a magyar végvidékről érkező sok panasz ellenére sem.¹³⁴ A támogatottságának köszönhetően Murád pasát röviddel a budai vilajet éléről történő leváltása után már kapudán pasának nevezték ki, és Konstantinápolyba visszatérve még jobban meghatározta a portai politikát. Ráadásul a pasa Reniger előtt nyíltan ellenséges hangnemben beszélt

¹³⁰ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 44r.; Szári Kenán budai pasára vonatkozóan lásd 24. jegyz.

¹³¹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 46v. Vö. a Titkos Tanács dec. 6-i feliratával Uki Ferenc ellátásáról, ami Hans Caspar nov. 22-i jelentése alapján készült: Uki napi 16 tallért kapott élelemre, és kapott ruhát is. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 287r.

¹³² Szári Kenán pasa 1653. okt. 3-án indult útnak Konstantinápolyból. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. okt. 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 62r.; Hans Caspar 1653. nov. 22-i jelentése alapján a Titkos Tanács arról tudósított, hogy dec. 21-én érkezik az új pasa Budára. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 287r.

¹³³ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. jan. 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 3r.

¹³⁴ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. febr. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 1. fol. 30v.

a magyarokról.¹³⁵ A kialakult helyzet kapcsán 1653 szeptemberében maga a reiszülküttáb fogalmazott úgy Reniger előtt, hogy tulajdonképpen a főméltóságok nem akartak egymás között semmiféle gyűlölködést kelteni a foglyok miatt.¹³⁶

Az út Uki Ferenc és Musztafa csausz kicseréléséig (1654–1659)

A haditanácsi jegyzőkönyvek bejegyzései arról tanúskodnak, hogy a következő év első pár hónapjában ismét nagyon élénk levelezés folyt a bécsi és magyar kormányzatszervek, illetve tisztségviselők között Uki Ferenc hadnagy, a váltságdíja, a zsoldhátraléka és a többi pápai fogoly katona ügyében.¹³⁷ 1654 januárjában felmerült a szükségessége egy különmegbízott Budára küldésének, aki majd az új pasánál előmozdítja a pápaiak és Uki szabadulását.¹³⁸ Márciusban a Portára küldött kurírhoz csatlakozva ment Budára Mansfeld megbízottja, Zempter/Zemptner *Obristwachtmeister*, aki március 29-én jelentett a vezírnél tett látogatásáról,¹³⁹ és még Budáról tudósította a fejleményekről Renigert is. Miután Reniger kézhez kapta Zempter levelét, és megértette, hogy Budán sem a szultáni parancsnak, sem a nagyvezír levelének nem volt hatása, így szinte azonnal elküldte Panajotit a reiszülküttábhöz egy szép zsebórával, hogy informálódjon.¹⁴⁰ A reiszülküttáb Szári Kenán levele alapján arról tájékoztatta, hogy a budai pasa Szijavus pasa miatt nem engedheti el a pápaiakat.¹⁴¹

A Haditanács április 4-i, uralkodóhoz küldött feliratában már megfogalmazódott, hogy Ukiért fel kellene ajánlani még egy, Zrínyi Miklós fogságában lévő csauszt.¹⁴² Ezzel egy időben pedig Schmid – miután egy Bécsbe küldött agával

¹³⁵ „khein so unbarmerhizige, unruhwise und barbarische nation habe er [Murad] niemahlen gesehen, alß die Ungarn”. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 89r–v.

¹³⁶ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 42r.

¹³⁷ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp., Bd. 309. (1654) Reg. passim. A rövid, pár szavas bejegyzések nagy száma miatt eltekintek az összes jelzet ismertetésétől.

¹³⁸ A hátrahagyott Udvari Haditanács III. Ferdinándhoz. 1654. jan. 14. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 309. (1654) Reg. fol. 191r.

¹³⁹ Zempter elutazásáról lásd a hátrahagyott Udvari Haditanács III. Ferdinándhoz. 1654. márc. 11. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 309. (1654) Reg. fol. 201v. Zempter jelentése nem maradt fenn, annak Bécsbe érkezéséről csak rövid bejegyzés született. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) fol. 51r.

¹⁴⁰ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 113r.

¹⁴¹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 113r. Ezzel kapcsolatban Szári Kenán budai pasa az ágensének küldött levelében másképp fogalmazott: mivel hosszú ideig nem érkezett a rabok ügyében rendelkezés a Portáról, nem foglalkoztak a szabadon engedésükkel. Uo. fol. 114r–v.

¹⁴² ÖStA KA HKR Prot. Bd. 309. (1654) Reg. fol. 209r.; Zrínyivel tárgyalásokat is kezdeményeztek a cseréről. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 100v.

tárgyalt – megfelelőbbnek találta volna, ha a budai pasának a váltságdíjon felül még öt fogoly törököt küldenek.¹⁴³ Ám 1654 tavaszára sem a hadnagy váltságdíja fedezetének megléte, sem a különmegbízott, sem az új budai pasa által hozott szultáni parancs és nagyvezíri utasítás nem vezetett eredményre.

Reniger ezt követően futott össze 1654. április 17-én a Dervis Mehmed pasa nagyvezírnél tett látogatása után a budai pasa ágensének házában Musztafa csasszal. Itt értesül Szári Kenán budai pasának az ágenshez küldött leveléből arról is, hogy Szijavus pasa Uki Ferencet átszállíttatta a budai Csonkatoronyból Esztergomba. Továbbá, hogy a hadnagyot a pasa ekkor már csak 6000 tallér váltságdíjért és hat török fogolyért cserében hajlandó szabadon engedni.¹⁴⁴ A váltságdíj illetén emelkedésére eddig nem találtunk magyarázatot. Maga Uki Ferenc amellett, hogy félt a „Törökország”-ba szállításától, csak többé-kevésbé volt tisztában a vele, illetve körülötte történő dolgokkal. Az 1654 tavaszán történt átszállításának hátteréről azt tudta, hogy Szári Kenán budai pasa Musztafa esztergomi bégnek adta, és ő az, aki már 6000 tallért követel rajta, míg az előző ura 5000 tallért várt érte.¹⁴⁵ Uki májusban Esztergomból pedig már azt írta Batthyány I. Ádámnak, hogy a törökök hajlandók lennének őt elengedni, ha 3000 tallér mellett a kaposvári aga fiát kiváltaná a fogságból, akinek a hadnagy értesülései szerint szintén 3000 tallér volt a sarca.¹⁴⁶ Annak ellenére, hogy ez a Szijavus pasa által követelt 6000 tallér és hat rab értékéhez képest jobb lehetőségnek bizonyult, hosszas huzavona után Uki nem volt hajlandó belemenni ebbe az alkuba. Júniusban azt tudatta Batthyányval, hogy a tőle követelt 6000 tallérért a törökök rabokat akarnak kiváltani. Nehéz megmondani, hogy a hadnagy kiket értett a törökök alatt, de Szijavus pasa eddigi hozzáállása alapján az erősen kétséges, hogy ő maga lemondott volna a rabjáért követelt pénzről. Mindenesetre Ukit azzal fenyegették, hogy ha nem adja meg a kért összeget, a tömlőben fog meghalni.¹⁴⁷

A Portán megjelenő Musztafa csasz nem volt teljesen ismeretlen Reniger előtt. Már a Tarhundzsu Ahmed pasa nagyvezírral folytatott egyik, 1653. évi

¹⁴³ A Titkos Tanács felirata. Bécs, 1654. ápr. 25. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 307. (1653, 1654) Exp. fol. 103r.; Bd. 309. (1654) Reg. fol. 220r.

¹⁴⁴ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 114r–v., 117r.

¹⁴⁵ Uki Ferenc Batthyány I. Ádámmal. Esztergom, 1654. jún. 16. MNL OL P 1314 Nr. 50 732. Uki átszállítását követően az esztergomi tömlőc fenekén raboskodott, minden éjjel kalodában, nyakvasban és bilincsben tartották. Uki Ferenc Batthyány I. Ádámmal. Esztergom, 1654. jún. 16. MNL OL P 1314 Nr. 50 732.; Uki Ferenc Batthyány I. Ádámmal. Esztergom, 1654. okt. 22. MNL OL P 1314 Nr. 50 733.

¹⁴⁶ Uki Ferenc Batthyány I. Ádámmal. Esztergom, 1654. máj. 31. MNL OL P 1314 Nr. 50 731.

¹⁴⁷ Uki Ferenc Batthyány I. Ádámmal. Esztergom, 1654. jún. 16. MNL OL P 1314 Nr. 50 732.; Uki Ferenc Batthyány I. Ádámmal. Esztergom, 1654. okt. 22. MNL OL P 1314 Nr. 50 733.

tárgyalása során is előkerült a csausz ügye.¹⁴⁸ Továbbá a még ez év decemberében kapudán pasává kinevezett Kara Murád pasa is megemlítette a magyarokra tett panaszai között, hogy a csauszt – akit ő annak idején a béke megtartására vonatkozó paranccsal Kiskomárom alá küldött – Batthyány fogta el.¹⁴⁹ Reniger már arról is értesült korábban, hogy a csausz – aki ekkor már Zrínyi Miklós bán foglya volt és 5000 tallérért sarcolt meg¹⁵⁰ – Karl Leckler kurírral érkezik Konstantinápolyba.¹⁵¹ 1654 áprilisától mind Reniger a Portán, mind pedig a császári és magyar tisztségviselők a végvidéken azt igyekeztek a török félnél elérni, hogy az Uki Ferencről követelt hat török rab helyett fogadják el Musztafa csauszt. Maga a rezidens alapvetően nagyon méltatlannak, sőt gyalázatosnak tartotta az ártatlannak tartott raboktól követelt magas váltságdíjakat.¹⁵²

Reniger a továbbiakban is alapvetően ellenséges közegben, már-már hősiezen próbált eredményeket elérni. Tevékenységét 1654-ben jócskán hátráltatta, hogy tavasztól kezdve a Portán mindenki a velenceiek elleni háborúval és a török flottának – amitől ebben az évben nagy sikereket vártak – a tengerre való kifuttatásával volt elfoglalva.¹⁵³ A foglyok kiváltását tekintve komoly problémát jelentett az a körülmény is, amire Reniger már 1653 őszén – még Szári Kenán pasa Budára utazása előtt – felhívta az udvar figyelmét: tudniillik a szultáni parancs ellenére is csak azoknak a pápai foglyoknak a szabadon engedésére látott esélyt, akiket még Budán a pasa felügyelete alatt tartottak fogva. Akiket már eladtak, azok esetében nem.¹⁵⁴ A rezidens értesülései szerint 1654 nyarán már csak öt pápai katonát őriztek Budán, de azok is a harmadik vagy negyedik janicsár tulajdonában voltak, adták-vették őket. Valójában már rég nem lehetett szó arról, hogy megparancsolják az elengedésüket, mert az a katonaság körében lázadáshoz is vezethetett.¹⁵⁵ Azaz, bár Reniger szultáni és nagyvezíri parancsot/parancsokat eszközölt

¹⁴⁸ Lásd a 119. jegyz.

¹⁴⁹ „mit befelch wegen steiffhaltung deß fridens an seine undergebene geschickht”. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 89r.

¹⁵⁰ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 117r–v.

¹⁵¹ „nun hatte ich schon zuvor seinethalben guette wissenschaftt, daß er mit dem currier Carl per posta hieher kommen und seine eisen (weillen man ihn mit bürgschafft auf gewisse zeit loßgelassen) mit sich geführt.” Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 114v.

¹⁵² Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 114r.

¹⁵³ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 121r–v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. máj. 2. Uo. Konv. 4. fol. 2r.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. máj. 6. Uo. fol. 28v.

¹⁵⁴ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. szept. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 43v.

¹⁵⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. jún. 15. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 4. fol. 93v.

ki a Portán, a végvidéken (és az egész Oszmán Birodalomban) jelentős haszonnal kecsgetető rabkereskedelem virágzása okán azoknak nem volt foganatja. (A probléma időközben a keresztény oldalon is felmerült, hiszen a török fél is többször felvetette, hogy mely rabokért cserében engednék el Ukit vagy a pápaiakat, de a török rabok is magántulajdonban voltak, és senki nem volt hajlandó azokat ingyen felajánlani.¹⁵⁶)

Uki Ferenc és Musztafa csausz ügye megsarcolásuk után a rabtartók kompetenciájába tartozott, akikre a bécsi és a konstantinápolyi udvar legfeljebb nyomást gyakorolhatott. Reniger a Portán tapasztaltak alapján egyértelművé tette, hogy Uki Ferenc ügye Szijavus pasánál akadt el, aki a nagyvezír megkeresése után sem fogadta el a két rab kicserélésének javaslatát.¹⁵⁷ A rezidens értesülései szerint a pasa arra hivatkozott, hogy soha nem bocsátanak meg neki a határvidéki törökök, ha elengedné Ukit, miután az a 6000 tallér mellett megígérte annyi török rab kiváltását, akiknek az összes váltságdíja 5000 tallér.¹⁵⁸ A pasa hatalmát és befolyását tükrözi, hogy bár a Portán szóban többen is támogatták Musztafa csauszt és annak Ukival való kicserélését, végül senki sem akart szembe kerülni Szijavussal. Elsősorban azért nem, mert még esélyesnek tartották a nagyvezíri posztra, és féltek a bosszújától.¹⁵⁹

Az 1654 áprilisában kínálkozó lehetőséggel sem jutott előrébb a rabkiváltási történet. Renigernek a következő év folyamán is szinte az alapoktól kellett kezdenie az egyeztetéseket, az audienciák barátságtalan közegében továbbra is azt hangsúlyozta, hogy a pápaiakat jogtalanul tartották fogva.¹⁶⁰ De a török fél hivatalos álláspontja sem változott: mind az 1654 őszén kinevezett Ipsir Musztafa pasa, mind pedig az 1655 májusában immár másodjára előléptetett – és a tárgyal

¹⁵⁶ Uki levelei arról, hogy a törökök Batthyány tulajdonában lévő rabokért engedték volna el. MNL OL P 1314 Nr. 50 731., 50 732., 50 733., 50 738.

¹⁵⁷ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. aug. 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 4. fol. 122r. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 113v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. jún. 15. Uo. Konv. 4. fol. 93r.

¹⁵⁸ „Wegen des Vki Ferenz hat der Siaus bass dem groß vesier geantworr, wann gar er zufriden, das man ihn gegen dem Mustafa siasus[!] außwexlen soll, würden es die gränizer Türcken niemahlen zuelaßen, dann man habe ihme schon einmahl 6.000 tl. und sovil gefangene Türkhen darfür geben wollen, die sonst ein ranzion von 50.000[!] tl. außtragen.” Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. aug. 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 4. fol. 122r. A desifírozott jelentésben 50 000 tallér olvasható, ami az egyeztetések ismeretében nyilvánvalóan elírás, és 5000 tallérnak kellene ott szerepelnie.

¹⁵⁹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 117r–v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. jún. 15. Uo. Konv. 4. fol. 93v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. aug. 8. Uo. fol. 122r–v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 17. Uo. Kt. 127. Konv. 2. fol. 134v.

¹⁶⁰ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 111r.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 17. Uo. fol. 134r.

ügyben személyesen is érintett – Kara Murád pasa nagyvezír is úgy nyilatkozott, hogy az annak idején Haszán aga kíséretével megbízott pápaiak, amikor elfogták őket, éppen felvont zászlóval portyáztak.¹⁶¹ A felvont zászlók használata kapcsán Reniger csak annyit tudott megjegyezni, hogy mi mást tehettek volna, ha éppen egy oszmán követ kíséretére küldték őket. A törökök a Musztafa fogságba esése körüli vitában is kitartottak amellett, hogy a csauszt méltatlan körülmények között, a béke fenntartása érdekében végzett szolgálatteljesítés közben ejtették foglyul, amit a Konstantinápolyban jelen lévő csausz is többször megerősített.¹⁶² Murád pasa – nem véletlenül és nem érdektelenül – védelmébe is vette a csauszt. Ugyanakkor Reniger továbbra is azt hangsúlyozta, hogy Musztafa mégiscsak egy magyar végvár ostroma során került fogságba, és az ártatlansága erősen megkérdőjelezhető.¹⁶³ Ugyan ezeken az egyeztetéseken alapvetően már nem a foglyok váltságdíj nélküli elengedéséről volt szó, mégis a 4–6 évvel korábbi események felelevenítése révén szinte csak a megmerevedett álláspontok ismételtetéséig jutottak. Kiábrándítóan kis jelentősége volt annak, hogy emberi életek forogtak kockán.

A Portán az 1654–1655-ben zajló élénk egyeztetések során, illetve azok mellett Musztafa csausz szabadulásának elősegítésére Uki személyétől független, alternatív javaslatok is születtek: 1654 decemberében Kara Murád pasa azzal a javaslattal állt elő, hogy addig tartóztassák fel a következő Bécsből érkező kurírt, amíg a magyarok (Bécs nyomására) el nem engedik a csauszt.¹⁶⁴ Ugyancsak Murád pasa volt az, aki 1655 márciusában a csausznak ajándékozott egy Szilágyi János nevű rabot, hogy őt ajánlja fel maga helyett.¹⁶⁵

Azon túl, hogy a Szijavus pasától való félelem vagy éppen a vele való jó viszony miatt a Portán Uki Ferenc és Musztafa csausz kicserélésben nem lehetett előbbre jutni, arról sem szabad megfeledkezni, hogy a másik oldalon az Udvarral folytatott egyeztetések ellenére Zrínyi Miklós sem volt hajlandó lemondani a csausztól

¹⁶¹ „in excursionen betreten worden.” Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. jan. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 19r.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 6. Uo. fol. 111r.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 17. Uo. fol. 134r.; „Jene weren mit fliegenden fahnen in excursionen betreten worden”. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. jún. 3. Uo. Konv. 3. fol. 62v–63r.

¹⁶² Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. ápr. 28. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 3. fol. 114r–v.; Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. jún. 15. Uo. Konv. 4. fol. 93v.

¹⁶³ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 134r.

¹⁶⁴ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1654. dec. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 1. fol. 138r.

¹⁶⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. márc. 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 2. fol. 134v. A rabot a csausz átadta Renigernek, de jelenleg nem tudni, hogy mi lett vele.

remélt váltságdíjról, bár egy másik török rabot hajlandó lett volna felajánlani helyette.¹⁶⁶ Bécsben 1655 októberére már úgy gondolták, hogy nem számíthatnak a Zrínyi által fogva tartott csausz átadására.¹⁶⁷

Amikor már kilátástalannak tűnt a rabcsere, a határvidéken Uki Ferenc ügyében is próbáltak valamiféle megoldást keresni, ismét különböző török rabokat kezdtek felajánlani a hadnagyért. Az Udvari Haditanács 1656. január 5-én utasította Mansfeld főkapitányt és Wesselényi Ferenc nádort (1655–1667), hogy Uki ügyét egy Győrbe került török rabbal próbálják rendezni.¹⁶⁸ Pár hónappal később Batthyány I. Ádám is felajánlotta Iszmail nevű foglyát, aki állítólag a budai pasa testvére volt.¹⁶⁹ Batthyány felajánlása azért is érdekes, mert 1653–1654-ben Ukiért olyan rabokat követeltek a törökök, akik akkor Batthyány fogságában voltak.

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy 1656. március elején ismét Szijavus pasát nevezték ki nagyvezírnek. Ekkor Reniger már semmi más esélyt nem látott Uki szabadulására, csak a 6000 tallérban és hat török rabban meghatározott váltságdíj kifizetését.¹⁷⁰ A magasra szabott váltságdíjhoz és annak fenntartásához való ragaszkodás mögött feltehetően szerepet játszhatott az is, hogy évek óta magas diplomáciai szinten próbáltak beavatkozni a rabok kiváltásába.

Egészen új körülményeket teremtett, amikor Reniger 1656. április 29-i jelentésében tudatta a bécsi udvarral, hogy Szijavus pasa nagyvezír meghalt.¹⁷¹ Ezt követően a Portán Uki Ferenc és Musztafa csausz kiváltásának kérdése ismét napirendre kerülhetett, Bojnujarali Mehmed pasa, az új nagyvezír (1656. április 26. – 1656. szeptember 15.) pedig nagyon barátságosan viszonyult az üggyhöz. A Musztafa ügyét Konstantinápolyban támogatók továbbra is ahhoz ragaszkodtak, hogy a csauszt váltsák ki a hadnagy fejében.¹⁷² Ez pedig azt jelentette, hogy a magyar–oszmán végvidéken ismételten Zrínyivel kellett megállapodni.¹⁷³ A nehézségek azonban nem szűntek meg: egyrészt Zrínyi továbbra is ragaszkodott a

¹⁶⁶ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1655. júl. 29. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 127. Konv. 3. fol. 118v–119r.

¹⁶⁷ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 312. (1655) Reg. fol. 234v–235r.

¹⁶⁸ Az Udvari Haditanács Mansfeldhez és Wesselényihez. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 314 (1656) Reg. fol. 4v., 5r.

¹⁶⁹ Batthyány I. Ádám az Udvari Haditanácshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 313. (1656) Exp. fol. 291r.

¹⁷⁰ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1656. ápr. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 1. fol. 50r–53r. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1656. márc. 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 1. fol. 37v.

¹⁷¹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1656. ápr. 29. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 1. fol. 96r–v.

¹⁷² Simon Reniger III. Ferdinándhoz, Konstantinápoly, 1656. máj. 15. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 1. fol. 104r.

¹⁷³ Mind Mansfeld grófot, mind pedig Zrínyi grófot értesítették. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 314. (1656) Reg. fol. 237v., fol. 243v–244r., fol. 246v.

váltásdíjhoz,¹⁷⁴ azaz amennyiben Uki Ferenc kiváltásában akarták felhasználni az ő rabját, az udvarnak ki kellett fizetnie neki az ekkor már 6000 tallért. Másfelől 1656 augusztusában a budai pasa Uki Ferencért Musztafa csausz és a 6000 tallér mellett további öt, majd négy török rabot is követelni kezdett.¹⁷⁵ Fázli budai pasát (1656. május 2. – november 20.) Szijavus pasa egykori kihájája megpróbálta befolyásolni, aki még ekkor is Budán tevékenykedett, és komolyan hátráltatta a rabok kicserélését.¹⁷⁶ A törökök – látva a keresztény oldal igyekezetét a hadnagy kiváltásában – feltehetően megpróbáltak ezzel visszaélni. Ugyanakkor további késedelmet okozott az is, hogy a hadnagyért fizetendő 6000 tallérból hiányzott 2500 tallér.¹⁷⁷

Miután Zrínyi Miklós mindenképpen csak a váltásdíj megfizetése ellenében volt hajlandó átadni a csauszt, 1656. november 7-én az Udvari Haditanács utasítást adott Mansfeld grófnak arra, hogy azt a pénzt, amit Uki ügyének rendezésére küldtek neki, adja át Zrínyinek.¹⁷⁸ Azonban ekkor kiderült, hogy a pénzből Mansfeld a győri vár megerősítésére kivett 1293 tallért, és azt még nem rendezte az Udvari Kamarával.¹⁷⁹ Zrínyi 1656. november 6-án azt az utasítást kapta, hogy Musztafa csauszt küldje fel Bécsbe, akit majd Luigi Gonzaga – későbbi győri végvidéki főkapitány (1658–1660) – átvesz és Győrbe szállít.¹⁸⁰

Miközben 1657 januárjában a Portán már azt híresztelték, hogy Uki Ferenc kiszabadult a törökök fogságából, és hogy Zrínyihez vitték, Mansfeld – aki évek óta kapcsolatban állt a budai pasákkal hadnagya kiszabadulása ügyében – jelezte, hogy újabb probléma merült fel: a Bécsbe szállítandó Musztafa csausz valamenynyit már törlesztett a váltásdíjából.¹⁸¹ Ez pedig azt eredményezte, hogy új tárgyalásokat kellett kezdeményezni mind Zrínyivel, mind pedig a már másodjára Budára kinevezett Gürdzsü Kenán pasával (1656. november 20. – 1658.

¹⁷⁴ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 313. (1656) Exp. fol. 402v.

¹⁷⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1656. aug. 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 2. fol. 85r–v.; ÖStA KA HKR Prot. Bd. 313. (1656) Exp. fol. 565v–566r.

¹⁷⁶ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1656. jún. 19. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 1. fol. 150r.

¹⁷⁷ Utasítások az Udvari Kamarának, hogy Mansfeld grófnak küldjék el a 2500 tallért. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 314. (1656) Reg. fol. 237v., 314r.

¹⁷⁸ Az Udvari Haditanács Philipp Mansfeldhez. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 314. (1656) Reg. fol. 409r.

¹⁷⁹ Philipp Mansfeld az Udvari Haditanácshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 313. (1656) Exp. fol. 642v–643r. Vö. az Udvari Haditanács utasításával. Uo. Bd. 314. (1656) Reg. fol. 420r. Zrínyit is biztosították a 6000 tallér készletbe helyezéséről. Uo. fol. 422v.

¹⁸⁰ Az Udvari Haditanács Zrínyi Miklóshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 314. (1656) Reg. fol. 437v., 452v. A csausz Győrbe küldéséről értesítették Mansfeldet. Uo. fol. 452v. Mansfeldnek a budai pasát is értesítenie kellett. Uo. fol. 454r.

¹⁸¹ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1657. jan. 2. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 3. fol. 5r, 6v–7r.

november 10.).¹⁸² Mansfeld január végén még a csausz holléte után érdeklődött,¹⁸³ ám a főkapitány április elején bekövetkezett halála révén az ügy egyik legfőbb támogatója ment el.

A következő hónapok rövid bejegyzéseiből nehéz kikövetkeztetni, hogy miért késlekedett tovább a rabok kiszabadítása, de még 1657 júniusában is arról olvashatunk az iktatókönyvekben, hogy az Udvari Haditanács titkára, Hoffmann Zempsterrel éppen Budán intézkedik az ügyben.¹⁸⁴ Júliusban pedig Reniger Konstantinápolyból csak annyi információt tudott küldeni, hogy a budai pasa újabb parancsot fog kapni a rabok mielőbbi kicserélésére, de összességében már mindent a végvidéken, az ottaniak egyetértésével lehet és kell intézni.¹⁸⁵

Feltehetően azért is haladt lassan a budai pasa(pasák) és a végvidéki, illetve bécsi megbízottak megegyezése, mert a török fél – ahogy azt fentebb is láttuk – Uki Ferencért cserében a 6000 tallér és Musztafa csausz mellett több más török rab kiadását is követelni kezdte.¹⁸⁶ Úgy tűnik, hogy keresztény részről a probléma megoldására – vagy mert a Musztafa csausszal történő kicserélés nem akart a végéhez érni – újabb javaslatok születtek, bár nem tudhatjuk, hogy milyen következményekkel járt volna, ha engednek a törökök követeléseinek. Mindenesetre 1657 augusztusában Forgách Ádám gróf, a bányavidéki végvidék főkapitánya/érsekújvári főkapitány (1644–1663) felajánlotta a hadnagyért az elfogott hatvani béget, akit nyilván elég értékesnek tartott.¹⁸⁷ Az egyeztetések során aztán az udvar a hatvani bégért cserébe nemcsak Uki Ferencet, hanem további három-négy keresztény rabot kért volna,¹⁸⁸ akik közül a jegyzőkönyvek csak egy bizonyos Zaparyt (Szapáry?) nevesítettek, akit azonban jelenleg nem tudunk azonosítani.¹⁸⁹ Uki Ferenc is tudott róla, hogy a hatvani béget ajánlották fel helyette, akiről úgy tudta, hogy már öreg és nagyon beteg is volt.¹⁹⁰ Gürdzü Kenán budai pasa Uki Ferencért Musztafa

¹⁸² *Gévay A.*: A budai pasák i. m. 41–42.

¹⁸³ Philipp Mansfeld az Udvari Haditanácshoz. Győr, 1657, jan. 24. és 30. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316. (1657) Exp. fol. 75v. Zrínyi februárban jelezte az Udvari Haditanácsnak, hogy megkapta Musztafa váltságdíját. Uo. fol. 91r.

¹⁸⁴ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 317. (1657) Reg. fol. 345r.

¹⁸⁵ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1657. júl. 11. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 128. Konv. 4. fol. 1r. Vö. Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1657. aug. 15. Uo. fol. 14r.

¹⁸⁶ Uki egy feltehetően 1657-re vagy 1658-ra datálható levelében konkrétan megnevezett öt török rabot, akit rajta követeltek: az ekkor Batthyány Ádám fogaságában lévő budai harmincadost, az ugyanott lévő „Budai Spaho” nevű legényt és az ercsi ágát, valamint a szigetvári Haszán szpáhi fiát és egy Pápán raboskodó koppányi legényt. Uki Ferenc Batthyány I. Ádámhoz. Esztergom, 165[?]. szept. 5. MNL OL P 1314 Nr. 50 738.

¹⁸⁷ Forgách Ádám az Udvari Haditanácshoz. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316. (1657) Exp. fol. 473v.

¹⁸⁸ A Titkos Tanács átirata az Udvari Haditanácsnak. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316. (1657) Exp. fol. 495r.

¹⁸⁹ A Titkos Tanács átirata az Udvari Haditanácsnak. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316. (1657) Exp. fol. 556v.

¹⁹⁰ Uki Ferenc Batthyány I. Ádámhoz. Esztergom, 1657. dec. 20. MNL OL P 1314 Nr. 50 735.

csausz és a hatvani bég mellett még két koppányi bég kiadatását követelte.¹⁹¹ Mivel a hatvani bég jelentősebb fogolynak számított, az udvar több keresztény rabot is ki akart váltani vele, de ha a két koppányi béget is hozzászámítjuk, akkor erősen megkérdőjelezhető a törökök követeléseinek realitása. (Ha egyáltalán lehet ilyenről szó.) Akkor is, ha a koppányi bégek nem szandzsákbégek voltak, hanem pusztán úr jelentésben használták a bég kifejezést. A mindinkább távolodó álláspontok miatt az ekkor már egy ideje Győrben őrzött Musztafa csausz is igyekezett siettetni a saját ügyét,¹⁹² amit tovább nehezített az a körülmény, hogy novemberben Gürdzü Kenán pasát is leváltották a budai tisztségéből, azaz ismét csak a következő pasával kellett volna megegyezni. Az Udvari Haditanács végül 1657 decemberében leállított minden további tárgyalást, visszatértek az alapokhoz: a továbbiakban Uki Ferenc kiszabadítása kapcsán csak Musztafa csauszról akartak egyeztetni,¹⁹³ akiért Zrínyinek már kifizettek 6000 tallért.

Nyilvánvalóan a bel- és külpolitikai események is hozzájárultak ahhoz, hogy a következő évben, 1658-ban a két rab szabadulásának kérdése mind Bécsben, mind a Portán, illetve a határvidéken teljesen háttérbe szorult. Reniger jelentései is érthető módon elsősorban az oszmán szárazföldi haderő ez évi hadjáratí készülődésére koncentráltak. A haditanácsi iktatókönyvekben is csak pár bejegyzést találunk arról, hogy a rabkiváltási történet sikertelen lezárása után Musztafa csauszt Bécsbe szállították,¹⁹⁴ sőt Zrínyitől vissza akarták kérni a csauszért fizetett 6000 tallért.¹⁹⁵

Már 1659. január 25-i keltezésű Luis Gonzaga győri végvidéki főkapitány azon levele, amelyben leírta, hogy Vajda György és Johann Ernest Hassi de Hatvani lovas hadnagyokat Bécsbe küldte az Uki Ferenc kiváltására készen álló 6000 tallér átvételére, hogy minél „hamarabb” elintéződjön az ügye, és ne kelljen neki tovább szenvednie.¹⁹⁶ Az Udvari Haditanács 1659. február 1-jén utasította az Udvari Kamara elnökét és tanácsosait, hogy a pénzt adják át az említett hadnagyoknak azzal a feltétellel, hogy azok azt letétbe helyezik a győri élésmesternél („proviand verwalthern zu Raab”), amíg Uki kiszabadulása biztossá nem válik.¹⁹⁷

¹⁹¹ A Titkos Tanács átirata az Udvari Haditanácsnak. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316 (1657) Exp. fol. 608v.

¹⁹² Esterházy János győri főkapitány-helyettes tudósította erről az Udvari Haditanácsot. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316. (1657) Exp. fol. 660r.; Esterházy János tisztségére lásd *Pálffy G.*: Kerületi és végvidéki i. m. 278.; 1657 áprilisa és 1658 eleje között Esterházy János és Dániel Müller német főkapitány-helyettesek látták el a főkapitányi feladatokat. Uo. 277.

¹⁹³ A Titkos Tanács átirata az Udvari Haditanácsnak. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 316. (1657) Exp. fol. 735r.

¹⁹⁴ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 319. (1658) Reg. fol. 67r.

¹⁹⁵ ÖStA KA HKR Prot. Bd. 319. (1658) Reg. fol. 139v.

¹⁹⁶ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 470. [r. Nr. 204.] fol. 387–388. (1659. jan. 30.)

¹⁹⁷ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 470. [r. Nr. 204.] fol. 21–22. (1659. febr. 6.)

Érdekes adaléka a történetnek, hogy 1659. február 19-én kelt levelében Reichard Aihinger fogadós kérte az Udvari Kamarától az ismét Győrbe szállított és nála elszállásolt Musztafa csausz ellátási költségeinek kiegyenlítését és további kártérítést. Utóbbira azért volt szükség, mert a csausz már egyszer – 26 hónappal ez előtt (1657 januárjától) – lakott nála őrizetben, akkor napi másfél forintért kapott ellátást, az akkori költségeket azonban a Magyar Kamara nem fizette meg neki. Amikor pedig tudomást szerzett róla, hogy a csauszt most már mindenképpen kicserélik Uki Ferencsel, kérte, hogy az őt megillető 230 forintot – amiben benne van a Magyar Kamara által ki nem fizetett 130 forint is – még a csausz elvitele és a csere létrejötte előtt fizessék ki neki. Továbbá kérte, hogy az ügyben Gonzaga főkapitánynak is küldjenek utasítást.¹⁹⁸

Márciusban Vajda (*Weida*) György hadnagy is azt kérte az Udvari Haditanácstól, hogy miután az Uki kiváltására szolgáló 6000 tallér egyben van, adjanak utasítást Liugi Gonzaga főkapitánynak arra, hogy küldje el az emberét Budára a pénzzel és Musztafa csausszal együtt, majd a visszafele tartó úton pedig hozza magával Esztergomból a hadnagyot. Azért nem akarták a pénzt és a csauszt egyenesen Esztergomba küldeni, ahol Ukit ténylegesen fogva tartották, mert nem bíztak Musztafa bégben. Mivel a váltságdíj összege magyar/császári fizetőeszközben volt kiszámolva, Vajda felhívta az ügyben eljáró tanácsurak és tisztviselők figyelmét arra, hogy azt a későbbi bonyodalmak és kellemetlenségek elkerülése végett mindenképpen váltsák át török pénzre.¹⁹⁹

Hosszú évek eltelte után végre ezen kérések figyelembevételével zajlott le a rabcsere, illetve rabkiváltás, és lezárulhatott mindkét rab hosszú fogsága. Gonzaga főkapitány 1659 júniusában egyrészt levelében értesítette az új budai kajmakámot, hogy Musztafa csausz szabadon bocsátásának folyamata lezárult,²⁰⁰ másrészt pedig írt az Udvari Haditanácshoz az Uki Ferenc részére kiosztandó posztó ügyében.²⁰¹ Maga a hadnagy még májusban jelentkezett az udvarnál azon 1000 tallér miatt, amit a zsoldjából fizettek ki a váltságdíjára,²⁰² aminek az oka és ügymenete jelenleg nem tisztázott.

¹⁹⁸ ÖStA AVA FHKA HKA HFU Kt. 470. [r. Nr. 204.] fol. 87., 92. (1659. febr. 19.). A fogadós számításai szerint a csausz kb. 86 napot, azaz közel három hónapot töltött nála. Arról nincs adatunk, hogy a továbbiakban a Bécsbe történő visszaszállításáig hol tartották.

¹⁹⁹ Vajda György az Udvari Haditanácshoz. 1659. márc. 7. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 320./1. (1659) Exp. fol. 92v–93v.

²⁰⁰ Augustin de Mayern császári internuncius jelentése budai útjáról. 1659. jún. 6. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 320./1. (1659) Exp. fol. 234r.

²⁰¹ Louis Gonzaga Rudolf Schmidhez. 1659. jún. 10. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 320./1. (1659) Exp. fol. 236r.

²⁰² Uki Ferenc az Udvari Haditanácshoz. 1659. május. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 320./1. (1659) Exp. fol. 196r. Vö. uo. Bd. 320./2. (1659) Reg. fol. 116v.

A tanulságok

Egy magyar végvári lovas hadnagy török fogságból való kiváltása a 16–17. századi magyar történelem szomorú, ugyanakkor már-már mindennapi eseménye volt. Uki Ferenc és a pápaiak, továbbá Musztafa csausz ügyét a fogságba esésük körülményei, az oszmán–magyar végvidéki lét kiélezettsége, az elsősorban az Oszmán Birodalmat érintő feszült belpolitikai és külpolitikai helyzet – kandiai háború (1645–1669) vagy az erdélyi válság –, és mindemellett a személyes motivációk érvényre juttatása emelte a rendhagyó történetek sorába.

A fennmaradt források szerencsés módon lehetőséget adnak arra, hogy a pusztán tényeken túl – beleláthatunk a rabkiváltás szinte teljes folyamatába. Végig követhetjük, hogy ebben a konkrét ügyben hogyan léptek fel támogatóan a hadnagy felettesei, Esterházy pápai főkapitánytól kezdve egészen az uralkodóig, III. Ferdinándig bezárólag szinte minden fontos tisztség birtokosa valamilyen formában részese lett az eseményeknek. Többé-kevésbé jól nyomon követhető, hogy hogyan sikerült az Ukiért követelt váltságdíj összegét összeszedni, miként történt annak kiutalása, kifizetése, a rab kiváltásának ügymenete magasabb szinten. Némiképp betekintést nyerhetünk abba is, hogy mekkora súlya volt a személyes kapcsolatoknak, és talán a szolidaritás szerepéről sem kell megfeledkeznünk. Utóbbi kapcsán érdemes megemlíteni a pápai foglyok egymásért könyörgő leveleit Batthyány Ádámhoz vagy éppen a rabkiváltási történet végén a pápai és győri lovas hadnagyok, Vajda György és Johann Ernest Hassi de Hatvan bekapcsolódását az ügy rendezésébe.

Az oszmán oldalon koránt sem beszélhetünk a fentihez hasonló módon működő mechanizmusról. Bár úgy tűnik, Musztafa csausz szabadulását Konstantinápolyban többen is támogatták – igaz inkább csak szóval, mint tettekkel –, nagyon érdekes megfigyelni, hogy milyen tényezők befolyásolták a tisztségviselők viszonyulását az ügyhöz. Így például a magyarokkal szembeni ellenséges érzelmek, amiket mindenekelőtt Szijavus és Kara Murád pasák esetében a budai vilajetben eltöltött idő alatti élményeik tovább mélyítettek. Az ő személyiségük és érdekeik révén a rabkiváltási ügy nem mentesült a portai hatalmi játszmák kimenetétől sem. Ugyanakkor az eset kapcsán az, hogy a szultáni vagy nagyvezíri parancsot lehetett nem végrehajtani, és hogy egy sziliszt-rai pasa bosszújától vagy egy kapudán pasa szavától ennyire lehetett tartani, rávilágít az Oszmán Birodalom 17. század közepi kormányzati válságára. Nem világos, hogy mindez a válság következménye vagy oka volt-e, vagy egyszerre mindkettő. Ebben a bizonytalan közegben teljesen elfogadható, hogy a török tisztségviselőket alapvetően a pénz motiválta, és Szijavus pasa sem akart lemondani a remélt váltságdíjról. Úgy tűnik, hogy oszmán oldalon kevésbé érhető

tetten a bajtársiasság és a beosztottak iránti felelősségvállalás. Bár azt sem szabad elhallgatni, hogy amikor Kara Murád pasa elhagyta Budát, 70 000 tallért hagyott hátra, hogy azon rabságba esett törököket váltsanak ki.²⁰³ A folyamatos személycserék mind Reniger konstantinápolyi tárgyalásait, mind pedig a végvidéken a budai pasával folytatott egyeztetéseket gátolták és késleltették. Hasonlóan részletes esettanulmány ismerete nélkül azt is mondhatnánk, hogy a pápaiak és a császár szerencsétlenségét az is fokozta, hogy éppen ebben az időszakban kerültek fogságba.

A számtalan nehézség és hátráltató tényező ellenére újra és újra napirendre került Uki Ferenc és a pápaiak kiszabadításának kérdése a végvidéken, Bécsben és Konstantinápolyban is. A kapcsolati háló és a bajtársi szolidaritás vagy éppen a felettesek kötelezettségei mellett úgy tűnik, hogy Uki Ferenc és a pápaiak ügye presztízs kérdéssé nőtte ki magát, és az idő előre haladtával egyik fél sem engedte meg magának, hogy az említett határvidéki incidensek kapcsán ne neki legyen igazza. A császárt ért igazságtalanság jóval kevesebb figyelmet kapott, ami annak köszönhető, hogy fogságba esése után nem indult be az az általánosnak azért nem mondható végvidéki és kormányzati mechanizmus, mint amit a keresztény oldalon tapasztalhattunk. Vajon miért nem?

Természetesen mindezeket túl azon is érdemes elgondolkodni, hogy a rabság mind a hadnagy és katonái, mind pedig a császár életéből hosszú éveket vett el. Ugyan teljes ártatlanságukban nem lehetünk biztosak, mégis nyomasztó a tény, hogy fogságba esésük után a kiváltásukkal kapcsolatos történéseket alig, vagy egyáltalán nem tudták befolyásolni, ami komoly törést okozhatott személyes életükben. Ennek ellenére Uki Ferencről tudjuk, hogy miután visszatért a pápai várba, még az 1670-es években – körülbelül 70 évesen! – is pápai lovas katonaként említik a források.²⁰⁴ Sajnos a császár életének további alakulásáról nem rendelkezünk információval, de nem kizárt, hogy a későbbiekben tudta kamatoztatni a rabsága idején a keresztények között szerzett tapasztalatait (esetleg nyelvismeretét).

²⁰³ Simon Reniger III. Ferdinándhoz. Konstantinápoly, 1653. dec. 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 126. Konv. 2. fol. 87r.

²⁰⁴ 1671-ben pápai lovas zsoldos katona. *Ráth Károly*: Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc Kristóf és Nádasdy Ferenc grófok elleni tanuvallatás I–III. Győri történelmi és régészeti füzetek 2. (1863) 321.; 1673-ban pápai vajdaként az úriszék tagja. *Varga E.*: Úriszék i. m. 633.; Az 1660-as évektől mint Veszprém vármegye szolgabírája és úriszéki tag (1661), illetve megyei esküdt (1664, 1665, 1666) jelenik meg. *Varga E.*: Úriszék i. m. 612., 616., 620., 622.

HOW MUCH IS A HUNGARIAN CAVALRY CAPTAIN WORTH?

Prisoner Ransoming and International Diplomacy in the Mid-17th Century

by Hajnalka Tóth

SUMMARY

Falling into captivity and then having to buy one's liberty at a high cost was a common fate for many a man in the world of constant skirmishing and raiding that prevailed along the Hungarian-Ottoman frontier in the 16th and 17th centuries. The present paper, which adds to an already long Hungarian historiography on the ransoming of prisoners, explores the story of Ferenc Uki, a cavalry captain of the garrison of Pápa, who was liberated after almost ten years in Ottoman captivity in the spring of 1659 in exchange for 6000 thalers and an Ottoman çavus of Buda called Mustafa. The issue of his ransoming involved the highest layers of diplomatic contact between the Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire in the middle of the 17th century. Close examination of the case reveals the underlying social networks as well as the role of personal interests that operated in the background, thus highlighting the complicated nature of the ransoming process. Thanks to the analysis, answers are offered as to why the delivery of the captain cost so much, why it was precisely Mustafa çavus who was liberated in exchange, and why the imperial ambassador to Constantinople, Simon Reniger von Reningen, had to negotiate for years about the exchange of the two prisoners.